

Akçadağ (Malatya) Demir Çağı Araştırmaları: Geç Bronz Çağı'ndan Demir Çağı'na Kültürel Devamlılık ve Değişim

Akçadağ (Malatya) Iron Age Researches: Cultural Continuity and Changing from the Late Bronze Age to Iron Age

Sevgi DÖNMEZ*

Öz: Akçadağ ilçesi, Malatya Ovası'nın batı ve güneybatısında, yüksekliği 2500 m'yi geçen Nurhak Dağları'nın kuzeydoğu uzantıları ile kuzeyinde Tohma Havzası ve doğusunda Sultansuyu Havzası'nı kapsayan bir saha içerisinde yer almaktadır. Akçadağ, bulunduğu konum itibarıyla, Tohma Havzası aracılığıyla Orta Anadolu'ya, Malatya Ovası ve Yazıhan Ovası aracılığıyla Kuzeydoğu Anadolu'ya, Sultansuyu Havzası aracılığıyla Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz Bölgesi'ne açılmaktadır. 2020-2021 yıllarında, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile Akçadağ ilçesinde gerçekleştirilen yüzey araştırmasında, Demir Çağı'na tarihlendirdiğimiz onlarca yerleşim yeri ve bunun yanı sıra Kuzeydoğu Anadolu'da karşımıza çıkan kurganlar ile benzer özellik taşıyan birçok kurgan tespit edilmiştir. Havzalarda ve ovalık alanda höyük yerleşimleri ve sırt yerleşimleri dikkat çekerken özellikle Akçadağ'ın merkezi kısmını oluşturan platolar sahasında ve Akçadağ-Nurhak Dağları üzerinde Demir Çağı'na tarihlendirilebilecek çok sayıda kale yerleşimleri ve kurganlar saptanmıştır. Bu çalışmada, Demir Çağı'nda yüksek yayla kültürleri ve yerleşik tarım kültürleri açısından Akçadağ bölgesinin önemi, yerleşimlerin özellikleri, arazi kullanım biçimleri ve seramik buluntular tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akçadağ • Nurhak Dağları • Geç Bronz Çağı II • Demir Çağı • Yerleşim Modelleri • Kurganlar

Abstract: The District of Akçadağ is located to the west and southwest of Malatya Plain, within an area covering the northeast extension of the Nurhak Mountains with an elevation above 2,500 meters and the Tohma Basin to the north and Sultansuyu Basin to the east. Akçadağ, in respect to its location, extends towards Central Anatolia through the Tohma Basin, to Northeastern Anatolia through Malatya Plain and Yazıhan Plain, to Southeastern Anatolia and Mediterranean Region through Sultansuyu Basin. In the surface survey conducted in the District of Akçadağ in 2020-2021 with the authorization of the Ministry of Culture and Tourism, Directorate General of Cultural Heritage and Museums, tens of settlement areas datable to Iron Age and, numerous kurgans with similar properties to the kurgans of Northeastern Anatolia were found. While mound settlements and ridge settlements in the basins and plains compel attention, numerous stronghold settlements and kurgans have been identified at the sites on the plateaus forming the central part of Akçadağ and on the Akçadağ-Nurhak Mountains that can be dated to Iron Age. In this study, the importance of Akçadağ Region, the characteristics of settlements, the patterns of land use and ceramic finds are discussed in terms of highland cultures and settled agrarian cultures in the Iron Age.

Keywords: Akçadağ • Nurhak Mountains • Late Bronze Age II • Iron Age • Settlement Patterns • Kurgans

* Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Malatya. 0000-0002-0597-6585
sevgi.donmez@inonu.edu.tr

Bu makale, Türkiye Arkeoloji Webinarsı 4'te online olarak sunulmuş "Akçadağ (Malatya) Demir Çağı Yerleşim Modelleri" başlıklı bildirinin genişletilmiş hâlidir.

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 05/04/2022 | Kabul Tarihi: 12/05/2022 ; Dönmez S. 2022, "Akçadağ (Malatya) Demir Çağı Araştırmaları: Geç Bronz Çağı'ndan Demir Çağı'na Kültürel Devamlılık ve Değişim". *Cedrus X*, 23-46.

Giriş

Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan Akçadağ ilçesi, yüksekliği 800 m ile 2600 m'yi geçen, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan bir saha içerisinde, güneyde Nurhak Dağları'nın kuzeydoğu yükseltileriyle sınırlanmış olup ilçenin merkezi kısmı platolar sahasından oluşmaktadır¹. Akçadağ ilçesi, güneye ve doğuda Malatya Havzası'na uzanan iki önemli geçiş güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Tohma Vadisi ve Sultansuyu Vadisi, Fırat Irmağı'na ulaşmadan, Yazıhan-Kömüşhan ve Yeşilyurt-Duranlar köylerinin bulunduğu sahada birleşir. Tohma Havzası ve Sultansuyu Havzası'nın birleştiği alanlar alüvyal düzlüklerden ve seki sistemlerinden oluşmaktadır. Akçadağ ilçesi sınırları içerisinde, yükseklik arttıkça arazide kireçli görünüm yoğunlaşmaktadır. Yazıhan-Akçadağ sınırı boyunca büyük oranda Tohma Vadisi yaygın kireç taşı kayalık alanları ile sert bir topografya sunar². Akçadağ ilçesi, jeomorfolojik anlamda, birikinti yelpazeleri, fay basamakları, vadiler, kanyon vadiler, yarma vadiler, kerkent vadiler ve tabanlı vadilerin yer aldığı bir sahayı kapsamaktadır³. Nurhak Dağları, kuzeyde Tohma Havzası'na doğru, kireç taşı kayalardan meydana gelen derin vadilerle yarılmışken güneye doğru tortul kayaların üzerinde volkanik kayaların yer aldığı bir ardalanma sunar. Sultansuyu'nun batısında ve Elbistan topraklarında yer alan Nurhak Dağları, Sultansuyu Vadisi'ne paralel olarak kuzeydoğu yönünde uzanmakta ve Tohma Vadisi ile bölünmektedir. Akçadağ-Yazıhan sınırı boyunca batıya devam eden vadi, Darende-Gürün ve Pınarbaşı güzergâhı üzerinden Kayseri'ye uzanır. Darende üzerinden vadinin bir kolu kuzeye doğru uzanarak Kuluncak-Kangal hattı boyunca devam edip Sivas'a ulaşmaktadır. Tohma Vadisi, Darende üzerinden, Yukarı Fırat Havzası'nı hem Orta Anadolu'ya hem de Kuzey-Orta Anadolu'ya bağlayan önemli bir geçiş güzergâhı özelliğine sahiptir. Sultansuyu Vadisi ise Yeşilyurt-Akçadağ arasında güneye doğru devam edip Doğanşehir üzerinden batıda Nurhak'a, doğuda ise Çelikhan'a uzanan vadi ile birleşir. Sultansuyu Vadisi, güneyde Islahiye, güneydoğuda Şanlıurfa'ya ulaşan geçitlerin kuzeyde birleşme noktasını oluşturmaktadır.

Maden kaynakları açısından oldukça zengin bir coğrafya üzerinde yer alan Akçadağ ilçesi üzerinde ve güneyde Elbistan ile Doğanşehir (Malatya) ilçelerinde, tortul kayaç ve volkanik kayaç ardalanması sunan Nurhak Dağlarında, zengin demir, bakır, kurşun ve çinko yataklarının varlığı bilinmektedir. Akçadağ ile sınır oluşturan Dedeyazı köyü (Doğanşehir) demir madeni yatakları günümüzde aktif olarak işletilmektedir. Sultansuyu Havzası'nın yaklaşık 5 km doğusunda, Eski Görgü Köyü (Cafana) sınırları içerisinde kurşun yatakları yer almaktadır⁴.

2020-2021 yılları "Malatya İli Bronz Çağı ve Demir Çağı" konulu yüzey araştırması projesi kapsamında, Akçadağ ilçesinde, gerçekleştirilen araştırmalar neticesinde, onlarca yerleşim yeri tespit edilmiştir⁵. Akçadağ-Nurhak Dağları, Akçadağ Ovası, Tohma Havzası ve Sultansuyu Havzası'nı kapsayan araştırmalarda, Demir Çağı'na tarihlendirdiğimiz çok sayıda höyük, sırt ve kale yerleşimleri yanında kromlek (cromlech) adı verilen ve dikili taşlarla örülen mezar odasının etrafının taş ve toprak yığınıyla kapatılması sonucu oluşturulan kurganlar saptanmıştır (Fig. 1).

¹ Arslan 2002, 19.

² Solak & Ünlügenç 2012, 126-127.

³ Arslan 2002, 26-32.

⁴ Di Nocera 2008, 636.

⁵ 2020-2021 yılları, "Malatya İli Bronz Çağı ve Demir Çağı" yüzey araştırmaları [Proje Numarası-YA014401 (2020); YA014401 (2021)], Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Kazılar Dairesi Başkanlığı'nın izni ve Akçadağ Belediyesi'nin katkıları ile gerçekleştirilmiştir.

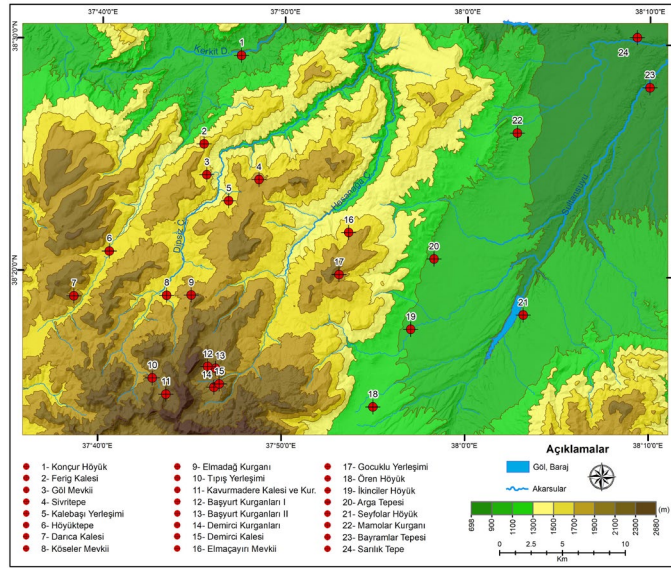

Fig. 1. Akçadağ Demir Çağı Araştırmaları

Bu çalışmanın amacı, havzalar ve dağlık alanlardan oluşan ve iki farklı jeomorfolojik özellik sunan Akçadağ bölgesinde Demir Çağı yerleşim modelleri ve çevre kültür bölgeleri ile ilişkilerini tartışmaktır. Bu kapsamda, yerleşimler, yükselti durumu ve araziyi kullanım biçimlerine göre sınıflandırılmıştır.

Akçadağ Ovası, Sultansuyu Havzası ve Tohma Havzası Demir Çağı Araştırmaları

Sultansuyu Havzası, kuzeyde Tohma Havzası ile birleşerek Fırat'a ulaşmaktadır. İki havzanın birleştiği bölge, genelde geniş alüvyal karakterde düzlüklerden oluşmaktayken Tohma ve Sultansuyu vadilerinin güney ve doğu bankları boyunca dalgalı morfolojiye sahip tepelikler uzanmaktadır. Bu tepelik alanlar, özellikle havzanın peyzajına hâkim bir konumda yer almaktadır.

Deniz seviyesinden 765 m yükseklikte, Tohma Havzası'nın Fırat'a uzanan güney bankında, havzaya hâkim bir konumda, dalgalı morfolojiye sahip tepeliklerden birinin üzerinde yer alan Sarılık Tepe yerleşiminde saptanan seramikler (Fig. 2/1-2), özellikle Kuzeydoğu Anadolu'da, Büyükardıç'ta, Eruzum-Kars, Ağrı-Iğdır bölgelerinde ve Pasinler Ovası yerleşimlerinde, Güneydoğu Anadolu'da Lidar Höyük'te EDC'ye, Malatya-Pirot Höyük'te ODC'ye tarihlendirilen yivli ve boyunlu çömleklerle benzer özellikler gösterir⁶. Sarılık Tepe'nin güney yama-

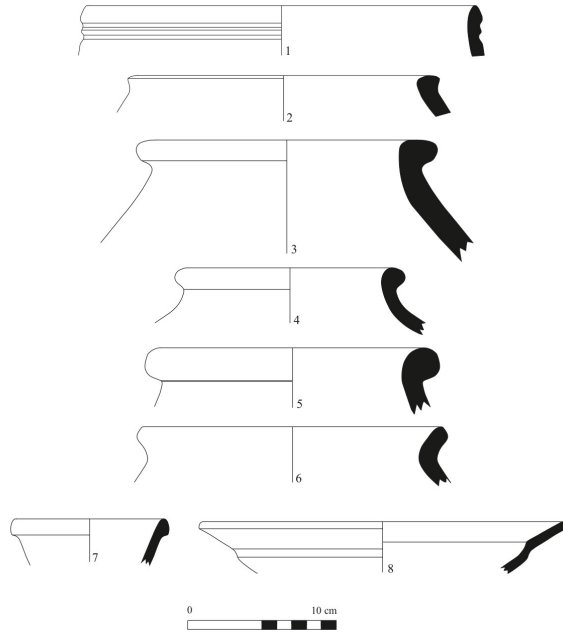

Fig. 2. Sarılık Tepe (1-2) ve Bayramlar Tepesi (3-8) Seramikleri

⁶ Ökse 1988, Abb. 1043; Müller 1999, Abb. 8/AE1; Şenyurt 2005, Fig. 66/4; Işıklı & Erdem 2009, Fig. 9/907; Erdem

çında iki noktadaki kaçak kazı çukurlarından taş duvar kalıntıları göze çarpmaktadır. 2 m'yi geçen taş duvarların varlığı ve yerleşimin geçiş güzergâhlarına hâkimiyeti, bu yerleşimin önemli bir savunma merkezi olabileceğine işaret etmektedir.

Şeyhler Köyü'nün 1,8 km kuzeydoğusunda, deniz seviyesinden 756 m yükseklikte, Sultansuyu Havzası'nın doğu bankında, kuzey ve batı yamaçları Sultansuyu Havzası'na uzanan doğal bir tepe üzerine kurulmuş Bayramlar Tepesi bir sırt yerleşimi özelliğindedir. Yerleşimin özellikle doğu, güneydoğu ve tepe noktalarındaki kaçak kazı çukurlarından taş duvar kalıntıları ve kültür dolgununun kalınlığı dikkat çekmektedir. Yerleşimin batı ve kuzey yamaçları sarp kayalık alandan oluşmakta ve kuzey yamacı bir büt görünümü sunmaktadır. Yerleşim, bulunduğu konum itibarıyla geçiş güzergâhını kontrol edebilecek bir noktada yer almaktadır. Önemli bir savunma merkezi işlevine sahip olabileceğini düşündüğümüz Bayramlar Tepesi'nde DC'ye tarihlendirdiğimiz, ağız kenarı kalınlaştırılmış kısa boyunlu, çark yapımı çömlekler (Fig. 2/3-5), Arslantepe'de Geç Bronz Çağı II'ye⁷, Kuzeydoğu Anadolu'da Büyükdıç yerleşiminde⁸ ve Adıyaman yüzey araştırması sonuçlarına göre EDC'ye⁹, Değirmentepe'de¹⁰ ODC'ye tarihlendirilmiştir. Ağız kenarı dışa çekik, kısa boyunlu çark yapımı çömlek (Fig. 2/6), GBC'den itibaren Arslantepe'de¹¹ bilinen bir form olup bu form, Kuzeydoğu Anadolu'da Büyükdıç'ta EDC'ye tarihlendirilmiştir¹². Yine bu form, ODC'nin sonlarına kadar Yukarı Fırat Havzası'nda, Değirmentepe, Köşkerbaba, Kaleköy gibi yerleşimlerde yaygın bir çömlek formunu oluşturmaktadır¹³. Ağız kenarı kalınlaştırılmış, gövdesi dibe doğru daralan çark yapımı çanak formu (Fig. 2/7), ODC'de Malatya Ovası yerleşimlerinden Arslantepe ve Değirmentepe'de bilinen bir formdur¹⁴. *Carinated Bowl* (omurgalı çanak) olarak bilinen, çarkta yapılmış, çok iyi pişirilmiş, Assur mal grubuna giren çanak (Fig. 2/8), Arslantepe'nin III ve II. tabakalarında¹⁵ ve Lidar Höyük'te,¹⁶ Yukarı Mezopotamya'da Kar-Tukulti Ninurta'da¹⁷, Yukarı Dicle Havzası yerleşimlerinde¹⁸ ve Kuzey Suriye'de¹⁹ EDC ve ODC'de yaygın bir çanak formunu oluşturmaktadır.

Sultansuyu Havzası ve Akçadağ Ovası içerisinde, DC'de yerleşim görmüş dört höyük yerleşimi saptanmıştır.

İkinciler Köyü sınırları içerisinde, Sultansuyu Havzası'nda, Nurhak Dağları'nın doğusunda yer alan, 80 x 100 m ebatlarında, deniz seviyesinden 1072 m yükseklikte yer alan İkinciler Höyük, bahçe ve tarla tarımı yapılan bir arazi üzerine yer alır. Yerleşimin yüzeyinde ele geçen taşçıklı ve saman kat-

2012, 115, Fig. 3a.

⁷ Manuelli 2013a, Fig. III.49/6.

⁸ Şenyurt 2005, Fig. 61/6.

⁹ Blaylock *et al.* 1990, Fig. 23/14.

¹⁰ Ökse 1988, Abb 328, 330, 331.

¹¹ Manuelli 2013a, Fig. III.49/9.

¹² Şenyurt 2005, Fig. 70/5.

¹³ Ökse 1988, Abb. 354-363.

¹⁴ Ökse 1988, Abb. 132-134; Manuelli 2013b, Fig. 6/3.

¹⁵ Manuelli 2013b, Fig. 5/5, 6/5.

¹⁶ Müller 1999, Abb. 17/AA06.

¹⁷ Schmidt 1999, Abb. 5a/12.

¹⁸ Köroğlu 2002, Res. 4; Schachner 2003, Fig. 3.

¹⁹ D'Agostino 2009, Fig. 8/Type 214.

kılı, çarkta yapılmış, ağız kenarı kalınlaştırılmış derin çanak formu (Fig. 3/1), EDC'de Arslantepe III'de²⁰ ve Lidar Höyük'te,²¹ ODC'de Değirmentepe²² ve Arslantepe'de²³ bilinen bir formdur. Paralel oluk bezemeli, ince kum, şamot ve çok az mika katkılı, orta derecede pişirilmiş, çark yapımı bir kulp parçası (Fig. 3/2), EDC'de Korucutepe'den bilinmektedir²⁴.

Deniz seviyesinden 1056 m yükseklikte, Akçadağ ilçe merkezinde yer alan Arga Tepesi, modern yerleşim nedeniyle tamamen tahrip olmuş bir höyük yerleşimidir. Yerleşimin çok az korunmuş kısımlarında toplanan birkaç parça seramik materyalden, mat portakal renginde, taşçıklı, saman ve şamot katkılı, kötü pişirilmiş, kabartma bant bezeme üzerine dalgalı ve paralel yiv bezemeli, el yapımı amorf gövde parçası üzerindeki yiv bezeme (Fig. 3/3), EDC'den ODC'ye kadar Yukarı Fırat Havzası'nda yaygın bir bezeme geleneğini oluşturmakta ve bu gelenek Kuzeydoğu Anadolu'dan da bilinmektedir²⁵.

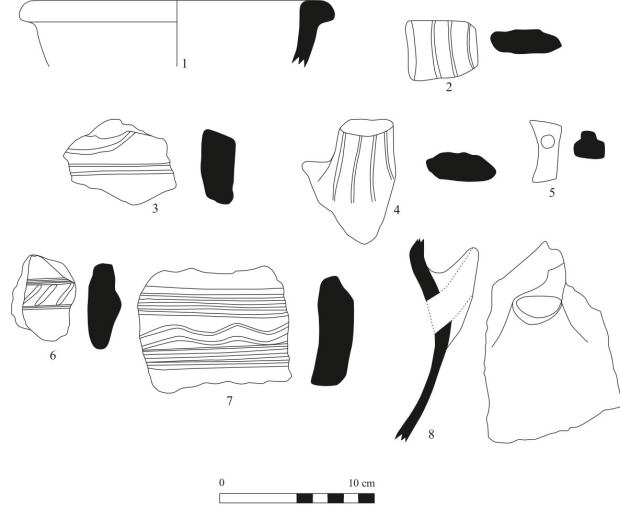

Fig. 3. İkinciler Höyük (1-2), Arga Tepesi (3), Seyfolar Höyük (4-5) ve Ören Höyük (6-8) Seramikleri

Seyfolar Höyük, Sultansuyu Barajı'nın doğu bankında, deniz seviyesinden 924 m yükseklikte, Karapınar Köyü'nün 1,7 km kuzeyinde, kuzey, doğu ve batı yamaçları derin vadilik alanlara uzanan doğal tepelik bir alan üzerine kurulmuş, yaklaşık 50 x 70 m ebatlarında bir yerleşimdir. Höyüğün kuzey, kuzeydoğu ve doğu yamaçları bahçe tarımı nedeniyle kısmen zarar görmüştür. Yerleşimin yüzeyinde tespit edilen iki kulp parçasından, krem renginde astarlı, çok az kireç ve çok az mika katkılı, paralel oluk bezemeli, orta derecede pişirilmiş, çark yapımı kulp formu (Fig. 3/4), Korucutepe'de EDC'ye Değirmentepe'de ODC'ye tarihlendirilmiştir²⁶. Açık krem renginde astarlı, yuvarlak memecikli, çok az ince saman katkılı, iyi pişirilmiş, el yapımı kulp formu (Fig. 3/5), ODC'nde Kaleköy yerleşiminde bulunan kulp ile benzer özellikler gösterir²⁷.

Ören Höyük, Sultansuyu Havzası içerisinde, Nurhak Dağları'nın doğusunda, Ören Mahallesi'nin 1,6 km güneybatısında, 230 x 200 m ebatlarında, deniz seviyesinden 1160 m yükseklikte, kuzey, güney, doğu ve batı yamaçları tarım arazilerine uzanan oldukça büyük ebatlarda bir höyük yerleşimidir.

²⁰ Pecorella 1975, Fig. 14/35.

²¹ Müller 1999, Abb. 15/AD03.

²² Ökse 1988, Abb. 101-104.

²³ Manuelli 2013b, Fig. 6/3.

²⁴ Winn 1980, Pl. 59/66.

²⁵ Özdoğan 1977, Horiskale, Pl. 78/15; Ökse 1988, Abb. 403, 574, 976; Marro & Özfirat 2003, Pl. XVI/1; Dönmez 2019, Fig. 6/3-6; 2020, Fig. 8/6.

²⁶ Winn 1980, Pl. 59/66; Ökse 1988, Abb. 1071.

²⁷ Ökse 1988, Abb. 467.

Sultansuyu Havzası'nın ve Malatya'nın en büyük höyük yerleşimi olan Ören Höyük'ün yüzeyinde çok sayıda demir madeni cürufları saptanmıştır. Höyük yüzeyinde DC'ye tarihlediğimiz seramik materyallerin hemen hepsi el yapımı olup EDC özellikleri gösterir. Kahverengimsi gri renkte astarlı, tırnak baskı bezemeli, ince kum ve şamot katkılı, orta derecede pişirilmiş, el yapımı amorf gövde parçası, bezeme geleneği açısından (Fig. 3/6), Yukarı Fırat Havzası ve Kuzeydoğu Anadolu'da yaygın bir bezeme geleneğini yansıtmaktadır²⁸. Kırmızımsı kahverengi hamurlu, taşçıklı, şamot ve yoğun mika katkılı, dış kısmında kabartma bant bezeme üzerine dalgalı ve paralel yiv bezemeli, iç kısmında parmak baskı bezemeli, kötü pişirilmiş, el yapımı amorf gövde parçası üzerindeki bezeme geleneği (Fig. 3/7), İkinciler Höyük'te bulunan amorf gövde parçası ile benzer bezeme geleneğine sahip olup EDC'de Yukarı Fırat Havzası ve Kuzeydoğu Anadolu'da yaygın bir bezeme geleneğini oluşturmaktadır. Koyu krem rengi astarlı, pişirmeden kaynaklı gri alacalı, saman ve mika katkılı, kötü pişirilmiş, el yapımı, emzik biçimli akıtacaklı bir kaba ait gövde parçası (Fig. 3/8), EDC'den ODÇ'ye kadar Yukarı Fırat Havzası, Kuzeydoğu Anadolu ve Yukarı Dicle Havzası'nda yaygın olarak kullanılan akıtacaklı kap formlarının özelliklerini yansıtır²⁹.

Sultansuyu Havzası ve Akçadağ Ovası'nda yapılan araştırmalar, EDC ve ODÇ'de bölgenin Malatya Ovası, Kuzeydoğu Anadolu ve Yukarı Dicle Havzası ile yoğun bir kültürel etkileşimine işaret etmektedir.

Konçur Höyük, deniz seviyesinden 920 m yükseklikte, Tohma Havzası içerisinde, Esenbey Mahallesi'nin 3,3 km doğusunda, yaklaşık 70 x 50 m ebatlarında, doğal tepelik bir alan üzerine kurulmuş bir yerleşimdir. Höyüğün kurulmuş olduğu tepelik alan alüvyal karakter taşıdığından, erozyon nedeniyle doğu ve güney yamaçları tahrip olmuştur. Konçur Höyük, Akçadağ-Tohma Vadisi içerisinde tespit ettiğimiz DC'ye ait buluntu veren tek höyük yerleşimi özelliğindedir. Höyük yüzeyinde saptanan krem renginde astarlı, taşçıklı, ağız kenarından kulplu, iyi pişirilmiş, el yapımı çömlek formu (Fig. 4/1), GBÇ II ve EDC'de Yukarı Fırat Havzası'nda bilinen bir çömlek formunu temsil etmektedir³⁰. Krem renginde astarlı, taşçıklı, kireç ve çok az mika katkılı, iyi pişirilmiş, el yapımı çömlek formu (Fig. 4/2), GBÇ II'de Arslantepe ve Korucutepe'de, EDC'de Arslantepe'de bilinen bir formdur³¹. Kırmızımsı gri renkte astarlı, taşçıklı, ince saman ve çok az kireç katkılı, iyi pişirilmiş, uzun boyunlu, ağız kenarı kalınlaştırılmış ve ağız kenarından kulplu, el yapımı testi (Fig. 4/3), GBÇ II'de Ars-

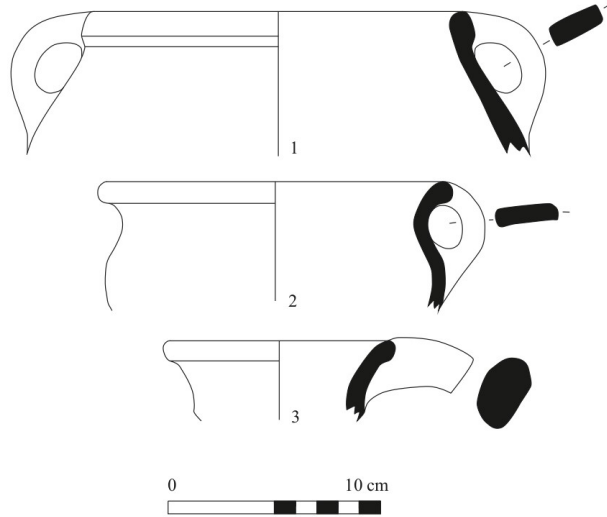

Fig. 4. Konçur Höyük Seramikleri

slantepe'de bilinen bir formdur³¹. Kırmızımsı gri renkte astarlı, taşçıklı, ince saman ve çok az kireç katkılı, iyi pişirilmiş, uzun boyunlu, ağız kenarı kalınlaştırılmış ve ağız kenarından kulplu, el yapımı testi (Fig. 4/3), GBÇ II'de Ars-

²⁸ Winn 1980, Pl. 51/7; Ökse 1988, Abb. 962, 1125-1126; Konyar 2004, Lev. III/6, Lev. VII/7, Lev. XIII/1, 6; Manuelli 2013b, Fig. 6/12.

²⁹ Pecorella 1975, Fig. 6/18-19; Ökse 1988, Abb. 1055, 1057; Konyar 2004, Lev. IV/7-9; Tekin 2006, Res. 8/6-7; Frangipane *et al.* 2019-2020, Fig. 32.

³⁰ Pecorella 1975, Fig. 16/9; Umurtak 1988, Lev. 159/1.

³¹ Pecorella 1975, Fig. 16/1; Umurtak 1988, Lev. 113/2; Manuelli 2013a, Fig. III.47/1-2.

lantep ve Korucutepe'de ve EDC'de Arslantepe'de ve Lidar Höyük'te devam eden bir testi formuna sahiptir³².

Tohma Havzası araştırmalarında, Tohma Vadisi içerisinde DC sadece Konçur Höyük ve Sarılık Tepe ile temsil edilirken Havza'nın hinterlandında, özellikle rakımı 1500 m'nin üzerinde, Akçadağ-Nurhak Dağları üzerinde, Tohma Vadisi'ne ulaşan geçiş güzergâhlarına hâkim noktalarda çok sayıda savunma amaçlı kurulmuş kale yerleşimleri tespit edilmiştir.

Akçadağ-Nurhak Dağları Demir Çağı Araştırmaları

Akçadağ-Nurhak Dağları üzerinde çoğu savunma merkezi özelliği gösteren çok sayıda DC yerleşimleri saptanmıştır.

Gocuklu Yerleşimi, Nurhak Dağları üzerinde, Karacadağ Yaylası'nda, deniz seviyesinden 1855 m yükseklikte, Bayramuşağı Köyü'nün yaklaşık 3,1 km güneydoğusunda yer alan bir sırt yerleşimidir. GBC II'nin sonlarına doğru kurulmuş olabileceğini düşündüğümüz yerleşimdeki seramiklerin büyük bir kısmı, bölgede GBC II-EDÇ geçiş aşamasına ait seramik formlarının özelliklerini yansıtmaktadır. Açık krem renginde astarlı, taşçıklı, mineral katkılı, kötü pişirilmiş, çark yapımı, ağız kenarı dışa doğru kalınlaştırılmış ve iç kısmı keskin bitimli çömlek formu (Fig. 5/1), GBC II'de Korucutepe, EDC'de Arslantepe, Değirmentepe ve Kuzeydoğu Anadolu'da Büyükkardıç'ta kullanılan bir formdur³³. Açık krem renginde astarlı, ince kum ve ince saman katkılı, iyi açılanmış, kötü pişirilmiş, çark yapımı, ağız kenarı dışa doğru sivri bitimli ve iç kısmından oluk bezemeli çömlek formu (Fig. 5/2), GBC II'de Arslantepe, Korucutepe ve Kuşaklı-Sarissa'da, EDC'de Korucutepe ve Büyükkardıç yerleşimlerinde ele geçen çömler ile benzer formdadır³⁴. Kahverengimsi gri renkte astarlı, pişirmeden kaynaklı gri-siyah alacalı, ince kum, ince saman ve mika katkılı, kazıyarak açılanmış, kötü pişirilmiş, çark yapımı, kalın ağız kenarlı derin çanak formu (Fig. 5/3), EDC'de Kuzeydoğu Anadolu'da Büyükkardıç'tan bilinen bir formdur³⁵. Mat kahverengi astarlı, taşçıklı, hafif dışa devrik ağız kenarlı, kötü pişirilmiş, el yapımı çömlek (Fig. 5/4), EDC'de Büyükkardıç'ta ve Lidar Höyük'te bilinen bir formdur³⁶. Dışı mat kahverengi astarlı, içi gri renkte, pişirmeden kaynaklı dış yüzeyi gri alacalı, taşçıklı, mineral ve saman

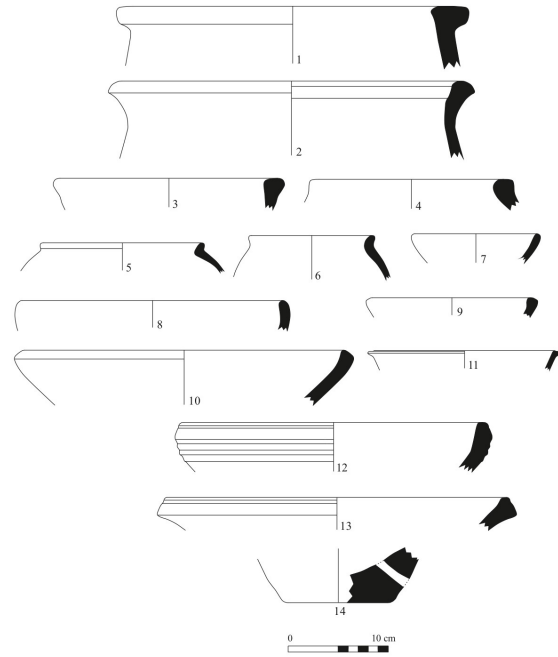

Fig. 5. Gocuklu yerleşimi(1-13) ve Elmaçayıri Yerleşimi (14) Seramikleri

³² Pecorella 1975, Fig. 15/17; Umurtak 1988, Lev. 158/1; Müller 1999, Abb. 6/DB06; Manuelli 2013a, Fig. III.59/4.

³³ Pecorella 1975, Fig. 19/5; Umurtak 1988, Lev. 148/1; Ökse 1988, Abb. 880, 1030; Şenyurt 2005, Fig. 74/2.

³⁴ Winn 1980, Pl. 59/52; Umurtak 1988, Lev. 134/2; Şenyurt 2005, Fig. 63/1; Mielke 2006, Taf. 41/4; Manuelli 2013a, Fig. III. 49/12.

³⁵ Şenyurt 2005, 65/7.

³⁶ Müller 1999, Abb. 5/BC02, Abb. 9/BC01, Abb. 16/BC05; Şenyurt 2005, Fig. 57/4.

katkılı, iyi açılanmış, kötü pişirilmiş, el yapımı, kısa boyunlu, dışa çekik ağızlı çömlek formu (Fig. 5/5), GBÇ II'de Kuşaklı-Sarissa, Arslantepe ve Korucutepe'de, EDC'de Lidar Höyük'te ele geçen çömlerle benzer formdadır³⁷. Mat kahverengi astarlı, pişirmeden kaynaklı gri-siyah alacalı, kum ve mineral katkı, çark yapımı, kısa boyunlu, dışa çekik ağızlı çömlek (Fig. 5/6), GBÇ II'de Arslantepe, Kuşaklı-Sarissa ve Korucutepe'de, EDC'de Kuzeydoğu Anadolu'da Büyükardıç'ta ve Lidar Höyük'te, ODC'de Lidar Höyük ve Kaleköy yerleşimlerinde bilinen bir formdur³⁸. Açık krem renginde astarlı, taşçıklı, ince saman katkı, açkılı, kötü pişirilmiş, çark yapımı çanak (Fig. 5/7), GBÇ'de, Yukarı Fırat Havzası'nda, Orta Anadolu etkili yaygın bir çanak formunu oluştururken bu formun ODC'ye kadar Yukarı Fırat Havzası, Kuzeydoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da kullanımının devam ettiği bilinmektedir³⁹. Açık krem renginde astarlı, taşçıklı, ince saman, şamot ve mika katkı, iyi pişirilmiş, çark yapımı çanak formu (Fig. 5/8), GBÇ II'den ODC'ye kadar Orta Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu ve Yukarı Fırat Havzası'nda kullanılmaya devam etmiştir⁴⁰. Kötü pişirilmiş, çark yapımı sığ çanak formları (Fig. 5/9-10), Hitit etkili çanak repertuarı içerisinde yer alırken bu form da GBÇ II ve EDC boyunca kullanılmıştır⁴¹. Kırmızı renkte, çok iyi pişirilmiş, çark yapımı, ağız kenarı dışa doğru sivriltilmiş çanak formu (Fig. 5/11) GBÇ II'de Korucutepe ve Kuşaklı-Sarissa'da, EDC'de Lidar Höyük'te bilinen bir çanak formunu oluşturmaktadır⁴². Krem renginde astarlı, taşçıklı, saman ve mika katkı, ağız kenarının altında paralel yatay yiv bezemeli, kötü pişirilmiş, çark yapımı çanak formu (Fig. 5/12), EDC'de Yukarı Fırat Havzası, Kuzeydoğu Anadolu ve Yukarı Dicle Havzası'nda kullanılan yaygın bir çanak formunu oluşturmaktadır⁴³. Krem renginde astarlı, taşçıklı, saman, kum ve mika katkı, kötü pişirilmiş, çark yapımı uzun boyunlu çömlek formu (Fig. 5/13), GBÇ II'den EDC'nin sonlarına kadar kullanımı devam eden bir formdur⁴⁴.

Deniz seviyesinden yaklaşık 1653 m yükseklikte, modern Develi Köyü'nün 2 km güneybatısında bir yamaca kurulmuş, üzerinde İslam Dönemi mezarlığı yer alan Elmaçayırı mevkisinde toplanan çok az sayıdaki seramik materyal, açık kırmızı ya da krem renginde astarlı, iyi pişirilmiş ve çark yapımıdır. Elmaçayırı mevkisi yüzeyinde saptanan kırmızimsı kahverengi astarlı, taşçıklı, saman ve mika katkı, düz dipli, delikli, iyi pişirilmiş, yavaş dönen çark yapımı dip parçası (Fig. 5/14), Hitit İmparatorluk Çağı'ndan ODC'nin sonlarına kadar Orta Anadolu ve Yukarı Fırat Havzası'nda kullanılan dip formunu temsil etmektedir⁴⁵.

³⁷ Umurtak 1988, Lev. 102/1; Müller 1999, Abb. 5/BC01; Mielke 2006, Taf. 34/6; Manuelli 2013a, Fig. III.46/1-2.

³⁸ Ökse 1988, Abb. 356; Umurtak 1988, Lev. 109/2; Müller 1999, Abb. 13/BC04, Abb. 17/BC04; Şenyurt 2005, Fig. 61/4; Mielke 2006, Taf. 42/29; Manuelli 2013a, Fig. III.46/5.

³⁹ Fischer 1963, Taf. 86/742; Umurtak 1988, Lev. 23/2; Ökse 1988, Abb. 31, 37; Müller 1999, Abb. 13/AA06; Şenyurt 2005, Fig. 41/8; Mielke 2006, 57/17; Manuelli 2013a, Fig. III.32/2.

⁴⁰ Fischer 1963, Taf. 92/812; Umurtak 1988, Lev. 22/1-3; Ökse 1988, Abb. 43; Şenyurt 2005, Fig. 42/2; Mielke 2006, Taf. 57/4; Manuelli 2013a, Fig. III.30/2.

⁴¹ Fischer 1963, Taf. 84/710, 92/816; Umurtak 1988, Lev. 25/1; Müller 1999, Abb. 4/AA02; Mielke 2006, Taf. 49/21, 55/4-5; Manuelli 2013a, Fig. III.26/10.

⁴² Umurtak 1988, Lev. 61/1-2; Müller 1999, Abb. 10/AB11; Mielke 2006, Taf. 68/17.

⁴³ Marro & Özfirat 2003, PL. XI/2; Köroğlu 2003, Fig. 2/6; Konyar 2004, Lev. XIIIa/8, XXX/5; Tekin 2006, Res. 4/5; Erdem 2012, Fig. 2b/7; Frangipane *et al.* 2019-2020, Fig. 32.

⁴⁴ Umurtak 1988, Lev. 153/1; Müller 1999, Abb. 12/DB10; Mielke 2006, Taf. 39/1; Manuelli 2013a, Fig. III.55/3.

⁴⁵ Fischer 1963, Taf. 81/671; Umurtak 1988, Lev. 171/2; Ökse 1988, Abb. 1071; Mielke 2006, Taf. 78/4; Manuelli 2013a, Fig. III.69/4.

Kalebaşı yerleşimi, modern Çakılıpınar Köyü'nün 300 m güneyinde, deniz seviyesinden yaklaşık 1657 m yükseklikte, güneybatı-kuzeydoğu eğimli bir arazi üzerinde, kuzey-kuzeybatı-batı-güneybatı yamacı sarp kireç taşı kayalık alana açılan bir sırt yerleşimidir. Kalebaşı yerleşimi, özellikle bulunduğu bölgede, geçiş güzergâhlarına ve peyzaja hâkim bir konumda yer almaktadır. Yerleşimin kuzeydoğusunda yer alan sarp kayalık alanın üzerinde 1 m'den daha kalın taş duvar kalıntıları kısmen korunmuştur. Yerleşimin yüzeyinde saptanan krem renginde astarlı, taşçıklı, kireç katkılı, ağız kenarı dışı doğru sivriltilerek bitirilmiş, iyi pişirilmiş, çark yapımı kap formu (Fig. 6/1), GBC II'de Arslantepe ve Kuşaklı-Sarissa'da, EDC'de Arslantepe, Büyükdardıç ve Lidar Höyük'te ele geçen kap formları ile benzer özelliktedir⁴⁶. Krem renginde astarlı, taşçıklı, ince saman katkılı, kötü pişirilmiş, el yapımı, ağız kenarı içe doğru sivriltilmiş kap formu (Fig. 6/2), Orta Anadolu'da Gordion'da, Kuzeydoğu Anadolu'da Büyükdardıç ve Erzurum-Pulur'da, Güneydoğu Anadolu'da Lidar Höyük'te EDC'ye tarihlendirilmiştir⁴⁷. Krem rengi astar üzerine, ağız kenarından itibaren koyu kahverengi paralel bant şeklinde boya bezemeli, kireç, ince saman ve kum katkılı, açık, iyi pişirilmiş, çark yapımı çanak üzerindeki boya bezeme geleneği (Fig. 6/3) GBC II'de Arslantepe'de, EDC'de Tille Höyük'te, ODC'de Lidar Höyük, Köşkerbaba, Kaleköy ve Değirmentepe'de oldukça sık kullanılan bir bezeme geleneğini yansıtmaktadır⁴⁸. Kırmızımsı kahverengi astarlı, taşçıklı, kireç katkılı, ağız kenarından itibaren paralel yivli, iyi pişirilmiş, çark yapımı kap formu (Fig. 6/4), Lidar Höyük'te EDC'ye tarihlendirilmiştir⁴⁹. Kırmızımsı kahverengi astarlı, pişirmeden kaynaklı gri alacalı, taşçıklı, saman katkılı, baskı bezemeli, iç kısmında çizi bezemeli, açılanmış, kötü pişirilmiş, el yapımı gövde parçası üzerindeki bezeme geleneği (Fig. 6/5), Kuzeydoğu Anadolu'da Ağrı Dağı bölgesi ve Yukarı Fırat Havzası yüzey araştırmalarında tespit edilen EDC seramikleri ile benzerdir⁵⁰. Kalebaşı yerleşiminin yüzeyinde saptanan dikey oluk bezemeli, taşçıklı, mineral katkılı kulp parçaları (Fig. 6/6-8), Korucutepe'de bilinen oluk bezemeli kulplarla benzer özelliktedir⁵¹.

Ferig Kalesi, deniz seviyesinden 1673 m yükseklikte, Taşevler Köyü'nün yaklaşık 1,6 km güneydoğusunda, sarp kayalık bir alan üzerine kurulmuş, sarp kayalık alanların taş duvarlarla birleştirilerek savunma amaçlı kullanılmış olduğunu düşündüğümüz bir kale yerleşimidir (Fig. 7). Yerleşim, kuzey ve batı yamaçlarından Tohma Havzası'na ve havzaya ulaşan derin vadilik alana hâkim bir konumda yer almaktadır. Yerleşimin özellikle doğu ve güneydoğu yamaçlarında taş duvar kalıntıları belirgindir. Kaçak kazı çukurundan taş duvar kalıntıları açıkça görülebilmektedir. Yüzeyde toplanan seramik parçalarından, yerleşimin GBC II- EDC, ODC ve Orta Çağ'da iskân edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yerleşimin yüzeyinde ayrıca demir madeni cürüfları saptanmıştır. Krem renginde astarlı, ağız kenarının iç kısmı kırmızı renkte bant bezemeli, çok az mika ve ince kum katkılı, iyi pişirilmiş, çark yapımı çömlek formu (Fig. 6/9), GBC II'de Arslantepe'de, EDC'de Lidar Höyük'te, ODC'de Değirmentepe'de bilinen bir formdur⁵². Krem renginde astarlı, taşçıklı, ince kum katkılı, kabartma bant bezeme üzerinde tırnak baskı bezemeli, kötü pişirilmiş, el yapımı amorf gövde parçası üzerindeki baskı

⁴⁶ Müller 1999, Abb. 14/CB03; Şenyurt 2005, Fig. 68/3; Mielke 2006, Taf. 32/22; Manuelli 2012, Fig. 6/2; 2013a, Fig. III.43/15; 2013b, Fig. 3/9.

⁴⁷ Henrickson 1994, fig. 10.4/g; Müller 1999, Abb. 3/CA01; Şenyurt 2005, Fig. 60/6; Işık & Erdem 2009, Fig. 14/16.

⁴⁸ Ökse 1988, Abb. 319, 641, 650; Summers 1993, Fig. 36; Müller 1999, Abb. 21/AB27; Manuelli 2013a, Pl. V/2.

⁴⁹ Müller 1999, Abb. 13/AB20.

⁵⁰ Özdoğan 1977, Aşurce Harabesi Pl. 76/1; Marro & Özfirat 2003, Pl. XVI/1-2.

⁵¹ Winn 1980, Pl. 59/66.

⁵² Ökse 1988, Abb. 32; Müller 1999, Abb. 6/CB02; Manuelli 2013a, Fig. III.50/8.

bezeme (Fig. 6/10) Kuzeydoğu Anadolu ve Yukarı Fırat Havzası'nda EDÇ'de yaygın bir bezeme geleneğini oluşturmaktadır⁵³. Kırmızımsı kahverengi astarlı, dalgalı paralel yiv bezemeli, taşçıklı ve mika katkılı, iyi pişirilmiş, el yapımı amorf parça (Fig. 6/11), EDÇ'den ODÇ'ye kadar bölgede yaygın bir bezeme geleneğini oluşturmakta ve bu gelenek Kuzeydoğu Anadolu'dan da bilinmektedir⁵⁴.

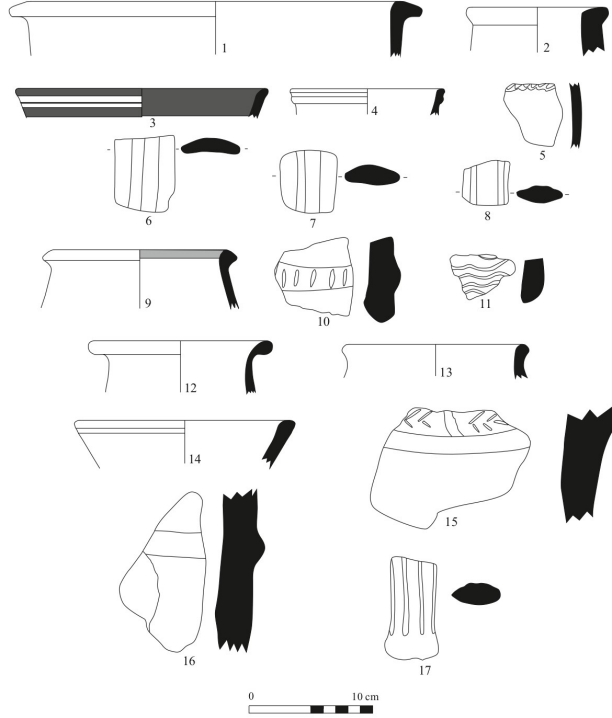

Fig. 6. Kalebaşı (1-8), Ferig Kalesi (9-11), Sivritepe (12-13) ve Göl Mevkisi (14-17) Yerleşimleri Seramikleri

Fig. 7. Ferig Kalesi Güneybatı Yamacı

⁵³ Winn 1980, Pl. 56/1,8; Belli & Konyar 2003, Fig. 40/4; Şenyurt 2005, Fig. 79 /1-2,4.

⁵⁴ Özdoğan 1977, Horiskale, Pl. 78/15; Ökse 1988, Abb. 403, 574, 976; Marro & Özfirat 2003: Pl. XVI/1-3; Dönmez 2019, Fig. 6/3-6; 2020, Fig. 8/6.

Sivritepe yerleşimi, Kasımuşağı Köyü'nün yaklaşık 1 km güneydoğusunda, özellikle volkanik bazalt kayalardan oluşan tepelik alanlardan birisinin üzerine kurulmuş muhtemel bir savunma yerleşimidir. Sivritepe, Ferig Kalesi'nin yaklaşık 5 km güneydoğusunda, Kalebaşı yerleşiminin 3 km kuzeybatısında yer almaktadır. Tepenin özellikle doğu, güneydoğu, güney ve batı yamaçlarının bazalttan kesme taş duvarlarla örülmüş olduğu, taş duvar yıkıntılarında anlaşılmaktadır. Deniz seviyesinden yaklaşık 1814 m yükseklikte yer alan bu yerleşimin yüzeyinde GBÇ II-EDÇ ve ODC'ye tarihlendirilebilecek, genelde koyu yüzlü ya da kiremit renginde, çark ve el yapımı seramik parçaları tespit edilmiştir. Açık krem renginde astarlı, ince saman, şamot ve mika katkılı, orta derecede pişirilmiş, ağız kenarı dıştan kalınlaştırılmış, çark yapımı uzun boyunlu çömlek formu (Fig. 6/12) GBÇ II'de Arslantepe, Kuşak-Sarissa ve Korucutepe'de, EDC'de Lidar Höyük'te, ODC'de Değirmentepe ve Kaleköy'de Orta Anadolu etkili, uzun boyunlu çömlek grubuna dahil edilebilir⁵⁵. Krem renginde astarlı, çok az mika, şamot ve ince saman katkılı, çok az taşçıklı, kazıyarak açkılanmış, el yapımı, kısa boyunlu, basit ağız kenarlı çömlek formu (Fig. 6/13), EDC'de Kuzeydoğu Anadolu'da Büyükardıç, Güneydoğu Anadolu'da Lidar Höyük, ODC'de Kaleköy'de bilinen bir çömlek formudur⁵⁶.

Göl mevkisi yerleşimi, modern Güneşli Köyü'nün içinde, Göl mevkisi denilen alanda, deniz seviyesinden 1558 m yükseklikte, batı-doğu eğimli bir arazi üzerinde, modern bahçe tarımı faaliyetleri nedeniyle tamamen tahrip olmuş bir yerleşimdir. Yerleşimin yüzeyinde saptanan seramikler, GBÇ II-EDÇ'ye tarihlendirilmiştir. Grimsi kahverengi astarlı, taşçıklı, çok az mika katkılı, kötü pişirilmiş, çark yapımı derin çanak formu (Fig. 6/14), EDC'de Lidar Höyük ve Büyükardıç'ta bilinen bir formdur⁵⁷. Göl mevkisinde ele geçen amorf gövde parçaları üzerindeki kabartma şerit (fig 6/16), tırnak baskı bezeme (Fig. 6/15) ve oluk bezeme geleneği (Fig. 6/17), Yukarı Fırat Havzası ve Kuzeydoğu Anadolu'da EDC'de bilinen tipik bezeme geleneğini yansıtmaktadır.

Kavurmadere Kalesi, modern Harunuşağı Köyü'nün yaklaşık 5 km güneydoğusunda, deniz seviyesinden yaklaşık 2155 m yükseklikte, kuzey-güney eğimli, volkanik sarp kayalık alanların doğal savunma oluşturduğu bir yerleşimdir (Fig. 8). Özellikle sarp kayalık alanın doğu yamacı boyunca yapı malzemesi olarak kullanılmış olabilecek kesme taşlar, yığıntı hâlinde göze çarpmaktadır. Nitekim kaçak kazı çukurundan taş duvar kalıntıları gözlemlenmektedir. Yerleşimin doğu peyzajı, tamamen dağlarla çevrelenmiş, çanak

Fig. 8. Kavurmadere Kalesi Doğu Yamacı

görümlü geniş bir araziden oluşmaktadır. Yerleşimin bulunduğu sarp kayalık alan, çanak biçimli araziye geçiş sağlayan derin bir vadiye uzanmaktadır. Kavurmadere Kalesi'nin kuzeyindeki sırt üzerinde çok sayıda kurgan olarak nitelendirilebileceğimiz yığmalar tespit edilmiştir. Bölge, jeomorfolojik açıdan, altta yoğun kalker ve kum taşından oluşan tortul kayaçlar, üstte ise volkanik kayaç ardalan-

⁵⁵ Ökse 1988, Abb. 385, 422, 708; Umurtak 1988, Lev. 129/2; Müller 1999, Abb. 3/CB01; Mielke 2006, Taf. 35-36; Manuelli 2013a, Fig. III.55/1-2.

⁵⁶ Ökse 1988, Abb. 352; Müller 1999, Abb. 18/CA11; Şenyurt 2005, Fig. 65/2.

⁵⁷ Müller 1999, Abb. 7/AA05; Şenyurt 2005, Fig. 38/3.

masından oluşmaktadır. Bölgenin genel geçim kaynağını küçükbaş hayvancılık oluşturmaktadır. Yerleşimin yüzeyinde saptanan, portakal renginde astarlı, taşçıklı, ince saman katkılı, kısa boyunlu, ağız kenarı dıştan kalınlaştırılmış, kötü pişirilmiş, el yapımı çömlek formu (Fig. 9/1), Geç Bronz Çağı II'de Arslantepe ve Kuşaklı-Sarissa, EDC'de Arslantepe, Büyükkardıç ve Lidar Höyük'te kullanılmış bir formdur⁵⁸. Kiremit renginde hamurlu, pişirmeden kaynaklı gri alacalı, yoğun kum ve mika katkılı, kötü pişirilmiş, çark yapımı çömlek formu (Fig. 9/2), GBÇ II'de Kuşaklı-Sarissa ve Korucutepe'de, EDC'de Büyükkardıç yerleşiminde bilinen bir formdur⁵⁹. Kırmızı astarlı, taşçıklı, kum ve mika katkılı, orta derecede pişirilmiş, basit ağız kenarlı, uzun boyunlu, el yapımı çömlek formu (Fig. 9/3), Değirmen-tepe'de ODC'de kullanılmış bir formdur⁶⁰. Dışı siyah, içi grimsi kahverengi astarlı, ağız kenarının altından tutamaklı, taşçıklı, kum, ince saman ve mika katkılı, kazıyarak açıklanmış, orta derecede pişirilmiş, el yapımı çömlek (Fig. 9/4), EDC'de Sos Höyük, Büyükkardıç ve Lidar Höyük'ten bilinmektedir⁶¹. Grimsi kahverengi astarlı, taşçıklı, kum ve mika katkılı, dışbükey ağız kenarlı, orta derecede pişirilmiş, çark yapımı çömlek (Fig. 9/5), GBÇ II'de Korucutepe'de ve Kuşaklı-Sarissa'da, ODC'de Arslantepe'de kullanılan çömleklerle benzer formdadır⁶². Gri renkte, kum ve mika katkılı, kötü pişirilmiş, çark yapımı bir çanağa ait ağız parçası (Fig. 9/6), form özellikleri bakımından Arslantepe'de GBÇ II, Norşuntepe ve Büyükkardıç'ta EDC ve Kaleköy yerleşiminin ODC tabakalarında saptanan çanaklarla benzer form özelliklerine sahiptir⁶³. Gri renkte, kaba kum ve mika katkılı, içbükey ağız kenarlı, kötü pişirilmiş, çark yapımı sığ çanak formu (Fig. 9/7), GBÇ II'de Arslantepe ve Kuşaklı-Sarissa'da, EDC'de Sos Höyük ve Lidar Höyük'te, ODC'de Kaleköy yerleşiminde bilinen bir formdur⁶⁴. Kavurmadere Kalesi'nin yüzeyinde toplanan çizi, baskı ve oluk bezemeli amorf parçalar (Fig. 9/8-14), Kuzeydoğu Anadolu ve Yukarı Fırat Havzası'nda EDC'de çok sık kullanılan bezeme geleneklerini yansıtmaktadır.

Tıpiş yerleşimi, modern Harunuşağı Köyü'nün 3,5 km güneydoğusunda, deniz seviyesinden 1902 m yükseklikte, güneydoğu-kuzeybatı uzantılı derin vadilik alanın içerisinde, yaklaşık 300 x 150 m ebatlarında bir alana yayılmış bir düz yerleşimdir. GBÇ II-DC ve Orta Çağ seramiklerinin saptandığı yerleşimdeki kaçak kazı çukurlarından taş duvar kalıntıları açık bir şekilde görülebilmektedir. Tıpiş yerleşimi, Kavurmadere Kalesi'nin yaklaşık 1,5 km kuzeybatısında yer almakta ve Kavurmadere Kalesi, Tıpiş yerleşiminin bulunduğu peyzajın tamamını kontrol edebilecek bir konumdadır. Krem renginde astarlı, taşçıklı, ağız kenarı dıştan kalınlaştırılmış, uzun boyunlu, iyi pişirilmiş, el yapımı çömlek (Fig. 9/15), GBÇ II'de Arslantepe, EDC'de Lidar Höyük ve ODC'de Değirmen-tepe'de bilinen bir formdur⁶⁵. Krem renginde astarlı, ağız kenarı dıştan kalınlaştırılmış, boyunlu, kötü pişirilmiş, el yapımı çömlek (Fig. 9/16), Lidar Höyük'te EDC ve ODC'den, Değirmen-tepe'de ODC'den bilinmekte-

⁵⁸ Pecorella 1975, Fig. 15/12; Müller 1999, Abb. 6/CB02; Şenyurt 2005, Fig. 61/6; Mielke 2006, Taf. 42/33; Manuelli 2013a, Fig. III.49/6.

⁵⁹ Umurtak 1988, Lev. 97/2; Şenyurt 2005, Fig. 55/1-2; Mielke 2006, Taf. 12/11.

⁶⁰ Ökse 1988, Abb. 976.

⁶¹ Müller 1999, Abb. 17/AD04; Sagona 1999, Fig. 3/3; Şenyurt 2005, Fig. 46/1-2.

⁶² Umurtak 1988, Lev. 136/2; Mielke 2006, Taf. 37/4; Manuelli 2012, Fig. 6/11.

⁶³ Pecorella 1975, Fig. 22/33; Ökse 1988, Abb. 22-23; Bartl 1994, Abb. 7/6, 8; Şenyurt 2005, Fig. 43/8-9.

⁶⁴ Ökse 1988, Abb. 43-45; Müller 1999, Abb. 4/AB09; Güneri 2002, Pl. 5/2; Mielke 2006, Taf. 56/2; Manuelli 2013a, Fig. III.25/8.

⁶⁵ Ökse 1988, Abb. 385; Müller 1999, Abb. 14/DB10; Manuelli 2013a, Fig. III.50/1.

dir⁶⁶. Kahverengi astarlı, taşçıklı, ince saman ve çok az mika katkılı, orta derecede pişirilmiş, el yapımı, kısa boyunlu çömlek (Fig. 9/17) form özellikleri bakımından, EDC'de Korucutepe, Büyükardıç, Lidar Höyük, ODÇ'de, Kaleköy ve Şemsiyetepe yerleşimlerinde bilinen bir formdur⁶⁷. Kahverengimsi gri astarlı, orta derecede pişirilmiş, el yapımı, emzik biçimli akıtacaklı gövde parçası (Fig. 9/18), EDC'den ODÇ'ye kadar Yukarı Fırat Havzası, Yukarı Dicle Havzası ve Kuzeydoğu Anadolu'da çok yaygın bir akıtacak formunu oluşturmaktadır⁶⁸.

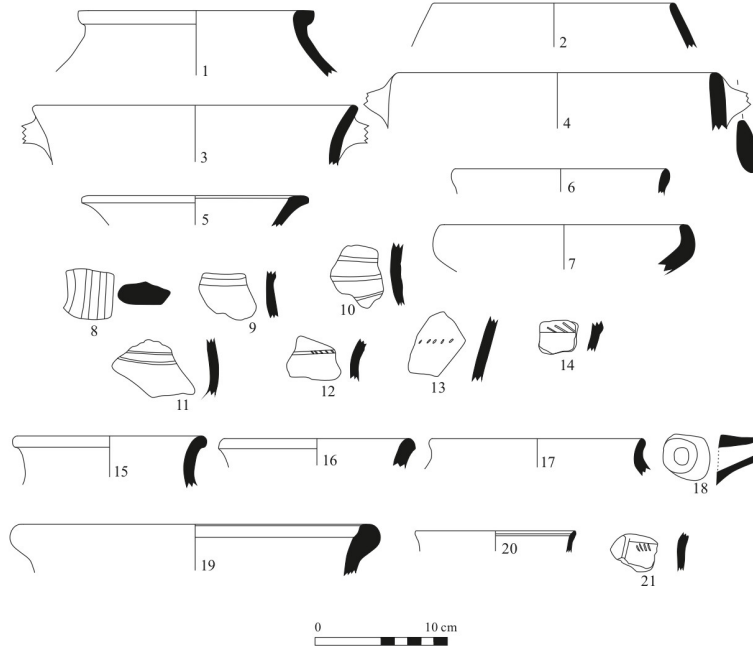

Fig. 9. Kavurmadere Kalesi (1-14), Tıpış Yerleşimi (15-18) ve Demirci Kalesi (19-21) Seramikleri

Modern Kepez Bucağı ve Çevirme köylerinin ortak yaylası olarak işlev gören, etrafı çeşitli dağlarla çevrelenmiş Başyurt Yaylası üzerinde, deniz seviyesinden 1977 m yükseklikte, doğu-batı eğimli bir tepenin üzerinde, kuzey ve doğu yamacı sarp kayalık alandan oluşan ve bu kayalık alanın üzerinde ve etrafında horasan harçlı taş duvarların kısmen korunduğu bir kale yerleşimi tespit edilmiştir (Fig. 10). Demirci mevki olarak adlandırılan bölgede yer aldığı için Demirci Kalesi adını verdiğimiz yerleşimin yüzeyinde, EBC, DC ve Orta Çağ'a ait çok sayıda

Fig. 10. Demirci Kalesi Güney Yamacı

⁶⁶ Ökse 1988, Abb. 387; Müller 1999, Abb. 12/DB05, Abb. 18/DB17.

⁶⁷ Winn 1980, Pl. 55/12; Ökse 1988, Abb. 347-348, 351; Müller 1999, Abb. 16/BC05; Şenyurt 2005, Fig. 60/7.

⁶⁸ Pecorella 1975, Fig. 6/18-19; Ökse 1988, Abb. 1055, 1057; Konyar 2004, Lev. IV/7-9; Tekin 2006, Res. 8/6-7; Frangipane *et al.* 2019-2020, Fig. 32.

seramik materyal saptanmıştır. Yerleşimin özellikle kuzey-doğu-batı yamaçlarındaki kayalık alanların üzerine inşa edilmiş savunma duvarlarının varlığı dikkat çekmektedir. Yerleşimin güneybatı yamacında tespit edilen seramik parçaları, GBÇ II-EDÇ özellikleri göstermektedir. Başyurt Yaylası, Nurhak Dağları'nın Akçadağ'da kalan kısmında, Akçadağ'ın güneyinde, kireçtaşı ve volkanik kayacın ardalanmasından oluşan bir jeomorfolojik yapıya sahiptir. Bölgede küçükbaş hayvancılık ve yayla kültürü devam etmektedir. Demirci Kalesi'nde ele geçen kırmızımsı kahverengi astarlı, taşçıklı, ince kum, şamot ve çok az mika katkılı, iyi pişirilmiş, çark yapımı, uzun boyunlu bir çömleğe ait parça (Fig. 9/19), GBÇ II'de Korucutepe'de, EDÇ'nde Büyükardeş'te ve ODC'nde Değirmentepe'de bilinen bir çömlek formunu yansıtmaktadır⁶⁹. Açık kahverengi astarlı, ince kum, mika ve çok az saman katkılı, iyi pişirilmiş, çark yapımı çömlek formu (Fig. 9/20), Lidar Höyük'te EDÇ'ndan bilinmektedir⁷⁰. Kırmızımsı kahverengi astarlı, ince kum ve mika katkılı, tırnak baskı bezemeli, el yapımı amorf gövde parçası (Fig. 9/21), Kuzeydoğu Anadolu ve Yukarı Fırat Havzası'nda EDÇ'nde çok sık kullanılan bir bezeme geleneğini yansıtmaktadır⁷¹.

Modern Bekiruşağı Köyü, Çay Sokak'ta, deniz seviyesinden 1637 m yükseklikte, Köşeler mevkiisi olarak adlandırılan vadilik bir alanın sırtında, bahçecilik faaliyetleri nedeniyle büyük oranda tahrip olmuş batı-doğu eğimli bir arazi üzerinde DC'ye tarihlediğimiz çok sayıda seramik materyal ve demir cürüfları saptanmıştır. Yerleşim, demir madeni kaynakları açısından oldukça zengin volkanik kayaların bulunduğu bir saha üzerinde yer almaktadır. Bölgede kısmi anlamda tarım arazileri yer alırken küçükbaş hayvancılık temel ekonomi biçimini korumaktadır. Dışı kırmızımsı kahverengi astarlı, içte aynı renk astar ağız kenarından boyna kadar devam etmekte, iç kısmı mat krem renginde astarlı, kaba kum, çok az mika ve saman katkılı, basit ağız kenarlı, ağız kenarı boyundan itibaren hafif dışbükey, kötü pişirilmiş, el yapımı çömlek formu (Fig. 11/1), İlisu Baraj bölgesinde EDÇ'de, Değirmentepe ve Kaleköy yerleşimlerinin ODC tabakalarında bilinen bir formdur⁷². Dışı kırmızımsı kahverengi astarlı, içte aynı renk astar, ağız kenarından boyna kadar devam etmekte, iç kısmı portakal renginde astarlı, çok kaba kum, saman ve mika katkılı, basit ağız kenarlı, ağız kenarı boyundan itibaren hafif dışbükey, kötü pişirilmiş, el yapımı çömlek formu (Fig. 11/2), EDÇ'de Lidar Höyük'te ve Büyükardeş'te, ODC'de Değirmentepe'de kullanılmış bir formdur⁷³. Portakal renginde, ince kum ve çok az mika katkılı, orta derecede pişirilmiş, yavaş dönen çark yapımı, kısa boyunlu çömlek formu (Fig. 11/3), Lidar Höyük'te ve Arslantepe'de EDÇ'ye tarihlendirilmiştir⁷⁴. Açık grimsi kahverengi hamurlu, kaba kum ve mika katkılı, pişirmeden kaynaklı iç kısmı koyu gri alacalı, basit ağız kenarlı, kötü pişirilmiş, el yapımı çanak formu (Fig. 11/4), Arslantepe'nin ve Büyükardeş'in EDÇ tabakalarında bilinmektedir⁷⁵. Kırmızımsı kahverengi astarlı, kum ve ince saman katkılı, kötü pişirilmiş, yavaş dönen çark yapımı çanak formu (Fig. 11/5), Büyükardeş, Lidar Höyük ve Yukarı Dicle Havzası araştırmalarında EDÇ'ye, Kaleköy'de ODC'ye tarihlendirilmiştir⁷⁶. Grimsi kahverengi hamurlu, hamur renginde astarlı, kaba kum, mika ve saman katkılı, iç kısmında pişirmeden kaynaklı

⁶⁹ Ökse 1988, Abb. 374; Umurtak 1988, Lev. 133/2; Şenyurt 2005, Fig. 69/5.

⁷⁰ Müller 1999, Abb. 10/AB05.

⁷¹ Winn 1980, Pl. 56/15; Konyar 2004, Lev. III/2, Lev. XIII/1; Şenyurt 2005, Fig. 79/2, 5.

⁷² Ökse 1988, Abb. 377-378; Ökse *et al.* 2009, Fig. 20/6.

⁷³ Ökse 1988, Abb. 381; Müller 1999, Abb. 14/DB05; Şenyurt 2005, Fig. 64/3.

⁷⁴ Müller 1999, Abb. 11/BCO4; Manuelli 2013b, Fig. 5/11.

⁷⁵ Pecorella 1975, Fig. 14/3; Şenyurt 2005, Fig. 38/4.

⁷⁶ Ökse 1988, Abb. 19; Müller 1999, Abb. 10/AA05; Şenyurt 2005, Fig. 43/4; Ökse *et al.* 2009, Fig. 20/15.

grimsi siyah alacalı, ağız kenarı dıştan çok ince biçimde kalınlaştırılmış, kötü pişirilmiş, el yapımı, derin çanak (Fig. 11/6), form özellikleri bakımından, EDC' de Büyükardıç ve Erzurum Bulamaç Höyük'te, ODC' de Değirmentepe'de bilinen bir formdur⁷⁷. Portakal renginde astarlı, kaba kum ve saman katkılı, basit ağız kenarlı, kötü pişirilmiş, el yapımı derin çanak formu (Fig. 11/7), Büyükardıç'ta ve Lidar Höyük'te EDC'ye tarihlendirilmiştir⁷⁸. Açık grimsi kahverengi hamurlu, dış kısmında pişirmeden kaynaklı hafif gri alacalı, kaba kum, saman ve mika katkılı, iç kısmında birbirini kesen çizi bezemeli, kötü pişirilmiş, el yapımı amorf parça üzerindeki bezeme geleneği (Fig. 11/8) Kuzeydoğu Anadolu'da Büyükardıç'ta ve Ağrı bölgesi yüzey araştırmalarında EDC'ye, Değirmentepe'de ODC'ye tarihlendirilmiştir⁷⁹. Açık grimsi kahverengi hamurlu, kaba kum, saman ve mika katkılı, dış yüzeyinde dikey ve yatay birbirini kesen basit çizi bezemeli, kötü pişirilmiş, el yapımı amorf gövde parçası üzerindeki bezeme geleneği (Fig. 11/9), EDC' de Kuzeydoğu Anadolu'da ve Korucutepe'de, ODC' de Değirmentepe'de bilinen bir bezeme geleneğini yansıtmaktadır. Kırmızı astarlı, taşçıklı, mika ve saman katkılı, orta derecede pişirilmiş, el yapımı, yumru bezemeli amorf gövde parçası (Fig. 11/10) üzerindeki yumru bezeme geleneği, Kuzeydoğu Anadolu, Yukarı Fırat Havzası ve Yukarı Dicle Havzası'nda EDC'ye tarihlendirilmiştir⁸⁰.

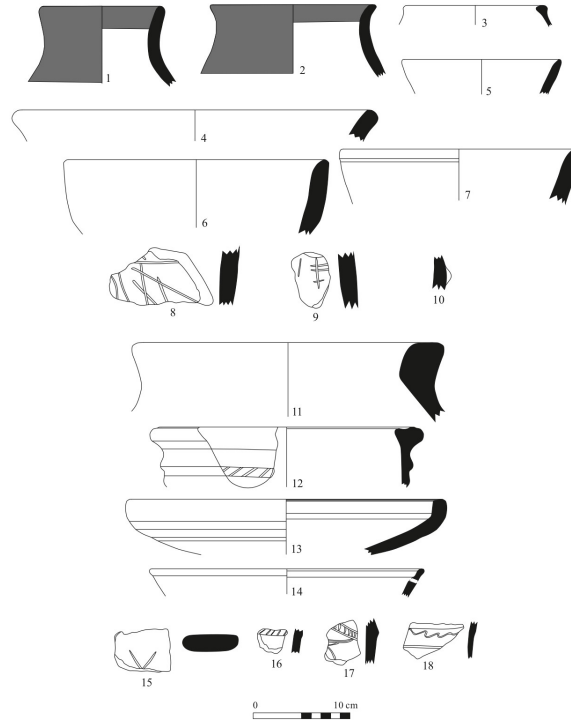

Fig. 11. Köşeler Mevkisi (1-10), Höyüktepe (11-13) ve Darıca Kalesi (14-18) Seramikleri

Höyüktepe yerleşimi, modern Darıca Köyü'nün içinde, deniz seviyesinden 1626 m yükseklikte, Ak-

⁷⁷ Ökse 1988, Abb. 34; Güneri 2002, Pl. 14/1; Şenyurt 2005, Fig. 43/3.

⁷⁸ Müller 1999, Abb. 13/AB17; Şenyurt 2005, Fig. 41/4.

⁷⁹ Winn 1980, Pl. 56/11-12; Ökse 1988, Abb. 944; Marro & Özfirat 2003, Pl. XV/2-3; Şenyurt 2005, Fig. 83/12-13, Fig. 93/6.

⁸⁰ Winn 1980, Pl. 52/2; Konyar 2004, Lev. CXXII/1-7; Şenyurt 2005, Fig. 82/11; Tekin 2006, Res. 7/1-5.

çadağ-Elbistan kara yolunun hemen kuzey kenarında, kuzeydoğu-güneybatı eğimli bir tepenin sırtına kurulmuş yaklaşık 180 x 100 m ebatlarında bir sırt yerleşimdir. Akçadağ ve Elbistan arasında önemli bir geçiş güzergâhı olan vadilik alan içerisinde yer alan Höyüktepe'nin yüzeyinde saptanan kahverengimsi krem renginde astarlı, taşçıklı, çok az mika katkılı, dışbükey ağız kenarlı, ağız kenarı dıştan keskinleştirilerek bitirilmiş, kötü pişirilmiş, el yapımı çömlek formu (Fig. 11/11), GBÇ II'de Arslantepe'de, EDC'de Lidar Höyük ve Arslantepe'de bilinen bir formdur⁸¹. Kırmızı kiremit renginde astarlı, taşçıklı, çok az mika katkılı, ağız kenarı dıştan kalınlaştırılmış, ağız kenarı içe doğru eğimli bir şekilde keskinleştirilerek tamamlanmış ve ağız kenarının iç kısmında oluklu, boyun kısmında kabartma şerit üzerine tırnak baskı bezemeli, kötü pişirilmiş, çark yapımı çömlek formu (Fig. 11/12), Arslantepe, Lidar Höyük ve Büyükardıç yerleşimlerinde EDC'den bilinmektedir⁸². Dışı kahverengi astarlı, içi krem renginde astarlı, kazıyarak açılanmış, içbükey ağız kenarlı, ağız kenarı içe doğru keskinleştirilerek bitirilmiş, taşçıklı, saman katkılı, yavaş dönen çark yapımı çanak formu (Fig. 11/13), EDC'de Büyükardıç, Norşuntepe ve Diyarbakır-Talavaş Tepe'den bilinmektedir⁸³.

Darıca Kalesi, modern Darıca Köyü'nün 3,8 km güneybatısında, Akçadağ ile Elbistan arasındaki sınır noktada, Kale adı verilen mevkide, deniz seviyesinden 1944 m yükseklikte, kuzeybatı-güneydoğu eğimli bir tepenin doğusunda yer alan sarp kayalık alanların taş duvarlarla birleştirilmesi ve kayalık alanların taş duvarlarla yükseltilmesi ile oluşturulan yaklaşık 100 x 70 m ebatlarında bir savunma yerleşimidir (Fig. 12). Darıca Kalesi bulunduğu konum itibarıyla, Tohma Havzası'ndan başlayarak kuzeydoğu- güneybatı yönünden, Aşağıulupınar ve Kozluca'ya, oradan da Elbistan'a uzanan ve

Fig. 12. Darıca Kalesi Batı Yamacı

önemli bir geçiş güzergâhı olan vadilik alana hâkim bir konumda yer almaktadır. Darıca Kalesi'nin bulunduğu bölge özellikle demir madeni açısından zengin volkanik kayalardan oluşmaktadır. Yerleşimin yüzeyinde saptanan portakal renginde astarlı, dış yüzeyi pişirmeden kaynaklı gri alacalı, taşçıklı, mika katkılı, ağız kenarının hemen altında yuvarlak delikli, iyi pişirilmiş, çark yapımı çanak formu (Fig. 11/14), ODC'de Değirmen-tepe'den bilinmektedir⁸⁴. Kahverengi astarlı, taşçıklı, saman katkılı, "V" biçimli yiv bezemeli, kötü pişirilmiş, el yapımı kulp parçası üzerindeki bezeme geleneği (Fig. 11/15), GBÇ II'de Arslantepe ve Kuşaklı-Sarissa'da, EDC'de Korucutepe'de ve Büyükardıç'ta bilinen bir bezeme geleneğini yansıtmaktadır⁸⁵. Mat protakal renginde, taşçıklı, dikey paralel tırnak baskı bezemeli, iyi pişirilmiş, el yapımı amorf parça (Fig. 11/16) ve portakal renginde astarlı, taşçıklı, saman ve mika katkılı, ince kabartma şerit üzerine baskı ve dalgalı yiv bezemeli, iyi pişirilmiş, el yapımı amorf parça (Fig. 11/17), EDC'de Yukarı Fırat Havzası, Kuzeydoğu Anadolu ve Yukarı Dicle Havzası'nda yaygın olarak kullanılan bir bezeme geleneğini yansıtmakta ve bu geleneğin ODC'de de

⁸¹ Pecorella 1975, Fig. 19/8; Müller 1999, Abb. 3/CA01; Manuelli 2013a, Fig. III.49/9.

⁸² Müller 1999, Abb. 4/AE02; Şenyurt 2005, Fig. 72/2; Manuelli 2013b, Fig. 5/10.

⁸³ Parker *et al.* 2001, Şek. 9/C; Bartl 1994, Abb. 6/1-2, 19/4; Şenyurt 2005, Fig. 39/5.

⁸⁴ Ökse 1988, Abb. 248.

⁸⁵ Winn 1980, Pl. 56/5; Şenyurt 2005, Fig. 93/2; Mielke 2006, Taf. 84/3; Manuelli 2013a, Fig. III.75/3, 7.

Yukarı Fırat Havzası'nda devam ettiği bilinmektedir⁸⁶. Kırmızımsı kahverengi üzerine, mat açık kahverengi astarlı, yatay ve dalgalı yiv bezemeli, taşçıklı, ince cidarlı, kötü pişirilmiş, çark yapımı amorf gövde parçası (Fig. 11/18), EDC'den ODC'ye kadar Yukarı Fırat Havzası'nda devam eden bir bezeme geleneğine sahiptir⁸⁷.

Nurhak Dağları üzerinde yer alan ve çoğu GBÇ II-EDÇ bulguları sunan yerleşimlerinden, Göl mevkisi yerleşimi hariç, neredeyse tamamının peyzaja ve geçiş güzergâhlarına hâkim noktalarda, savunma yerleşimleri olarak kurulmuş olduğu gözlemlenmektedir. Nitekim bu yerleşimlerin bir kısmı Orta Çağ'da kale yerleşimleri olarak kullanılmaya devam etmiştir.

Akçadağ Kurganları

Transkafkasya'da, MÖ III. binyılın ortalarında, özellikle yüksek yaylalarda ve yamaçlarda, taşlarla yuvarlak bir biçimde örülmüş veya toprak yığıntılarıyla oluşturulan ve etrafı taş duvarlarla veya halka biçiminde taşlarla çevrelenmiş, "kurgan" olarak adlandırılan spesifik bir mezar tipi ortaya çıkar⁸⁸. Kurganlar, doğal peyzaj içerisinde, yaşayan toplulukların ölü atalarının tarihleriyle bağlantı kurabilecekleri açık ve görünür bir unsur yaratmak için inşa edilmiş, değişen boyutlardaki mezar tepelikleridir⁸⁹. Kuzeydoğu Anadolu'da yapılan çalışmalar, *Kurgan Geleneği*'nin MÖ III. binyılın ikinci yarısından itibaren bölgede görülmeye başladığını ortaya koymuştur⁹⁰. Kurgan tipi gömü geleneği, MÖ V. binyılın ortalarında Asya bozkırlarında başlamış olup başlangıçta yuvarlak, taş yığımlardan oluşan tepelikler şeklindeyken, ikinci ve üçüncü aşamalar olarak adlandırılan dönemde (MÖ 3400-2800), gömü evi veya gömü çukurunun üzeri toprak yığını ile kapatılıp, toprak yığının etrafı taş duvarlarla yuvarlak biçimde örülerek oluşturulmaktaydı⁹¹.

Akçadağ Ovası içerisinde, Aşağıörükçü Köyü'nün 500 m batısında, Mamolar mevkisinde, deniz seviyesinden 984 m yükseklikte, yaklaşık 3 x 5 m ebatlarında, zeminde yaklaşık 30-40 cm yükseklikte, kesme taşlarla oluşturulmuş muhtemel gömü alanının üzeri ufak taşlarla yığma biçiminde kapatılmıştır (Fig. 13). Muhtemel bir kurgan olarak düşündüğümüz bu yığma, kaçak kazılar nedeniyle oldukça tahrip edilmiş olup yüzeyinde ve etrafında tarihlendirme açısından herhangi bir kültür materyali saptanamamıştır. Mamolar Kurganı, Nurhak Dağları üzerinde, Demir Çağı yerle-

Fig. 13. Mamolar Kurganı

⁸⁶ Winn 1980, Pl. 56/13; Ökse 1988, Abb. 964; Marro & Özfirat 2003, Pl. XVI/3,7; Parker *et al.* 2003, Fig. 6/CC; Konyar 2004, Lev. XIII/1-2, 6, XXXII/4; Şenyurt 2005, Fig. 79/1-2.

⁸⁷ Özdoğan 1977, Horiskale, Lev. 78/15; Ökse 1988, Abb. 956; Marro & Özfirat 2003, Pl. XVI/1-4; Konyar 2004, Lev. XLV/6.

⁸⁸ Gimbutas 1979, 113; Edens 1995, 55.

⁸⁹ Laneri *et al.* 2020, 104.

⁹⁰ Özfirat 2019, 91.

⁹¹ Gimbutas, 1979; Özfirat 2002, 343.

şimlerinin üzerinde ya da yakınlarında saptadığımız kurganlarla büyük oranda benzerlik göstermektedir.

Elmadağ Kurganı, Akçadağ-Nurhak Dağları üzerinde, modern Dutlu köyünün 350 m doğusunda, deniz seviyesinden 1948 m yükseklikte yer alan bir tepe üzerinde, volkanik blok taşlarla ovala yakın dikdörtgen biçimli örülmüş ölü yatak yerinin üzeri irili ufaklı taşlarla kapatılarak oluşturulmuş bir kurgandır (Fig. 14). Zeminden yüksekliği 1,5 m, ebatları ise yaklaşık 5 x 7 m olan Elmadağ Kurganı, kaçak kazılar nedeniyle oldukça tahribat görmüştür. Elmadağ Kurganı, Köseler yerleşiminin 1,9 km doğusunda yer almaktadır. Kaçak kazılarla tahrip olmuş kurganın bulunduğu alanda herhangi bir seramik materyale rastlanmamıştır.

Fig. 14. Elmadağ Kurganı

Fig. 15. Kavurmadere Kalesi Kurgan I.

Kavurmadere kurganları, Kavurmadere Kalesi üzerinde, kalenin kuzeyinde, sarp kayalık alanın başladığı yamaç üzerinde tam sayıları tespit edilemeyen irili ufaklı en az 5 kurgandan oluşmaktadır. Kavurmadere Kalesi yerleşiminde, özellikle sarp kayalık alanın başladığı kuzey yönünde yer alan tepelik alanın üzerinde kurgan olarak düşündüğümüz, 80 cm genişliğinde, 230 cm uzunluğunda ve 90 cm-103 cm-80 cm arasında değişen yüksekliklerde, dikdörtgen biçimli örülmüş taş sanduka mezar saptanmıştır. Taş sanduka mezarın etrafındaki taş yığıntılarından, soyulmadan önce bu mezarın üzerinin blok taşlarla kapatılıp daha sonra üzerinin irili ufaklı taşlarla örtüldüğü anlaşılmaktadır. Kurganın zeminden yüksekliği yaklaşık 1,5 m ve çapı 10 m'dir (Fig. 15). Büyük kurganın hemen güneyindeki yamaç üzerinde tespit edilen yığımlar ise büyük kurgana göre daha iyi korunmuştur. Bu alanda tespit edilen ve kurgan olarak değerlendirdiğimiz yığımlar da benzer bir formda yapılmış olup toprak ve tepe noktası taşlarla yığılarak yuvarlak biçimde oluşturulmuştur. Bunların da zeminden yüksekliği 40-50 cm ve çapları ortalama 4-5 m arasında değişmektedir. Kavurmadere Kalesi üzerinde saptanan çok sayıda EDC seramiklerinden yola çıkarak bu kurganların en erken EDC'ye tarihlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Modern Kepez Bucağı ve Çevirme köylerinin ortak yaylası olarak işlev gören Başyurt Yaylası üzerinde, deniz seviyesinden 2007 m ve 2000 m yüksekliklerde, iki alçak tepe üzerinde, etrafı özellikle daha büyük taşlarla örülüp yine üzeri taşlarla kapatılmış, kesin sayıları tespit edilemeyen, yaklaşık 3-4 m çapında, onlarca yuvarlak yığma, muhtemel kurgan olarak düşünülmüştür. Yüzeyde tespit edilen, dikdörtgen büyük blok kesme taşların ölü yatağı ve üzerinin kapatılması amacıyla kullanıldığını düşündüğümüz yığımlar hakkında yaylada yaşayan çobanlardan elde edilen bilgiler tahrip edilen birkaç yığınanın içerisinde insan kemikleri çıktığı yönündedir. Kaçak kazılar nedeniyle oldukça tahribat görmüş bu kurganlar da Başyurt Yaylası'nda tespit ettiğimiz Başyurt Kurganları II olarak adlandırdı-

ğımız kurganlar ve Nurhak Dağları üzerindeki diğer DÇ kurganları ile benzer teknikte yapılmıştır (Fig. 16). Bölge, günümüzde de yarı göçerler tarafından kullanılan önemli bir otlak alanını oluşturmaktadır. Başyurt Yaylası'nın DÇ'de kullanıldığını Demirci Kalesi seramiklerinden biliyoruz. Başyurt Kurganları I adını verdiğimiz alanın yüzeyinde yapılan araştırmalarda, kaba ve elde yapılmış iki parça amorf seramik, tarihleme için yeterli olmamıştır. Başyurt Kurganları I'nın yaklaşık 250 m güneybatısında deniz seviyesinden 2007 m yükseklikte, alçak bir tepe üzerinde, Başyurt Kurganları I sahasında olduğu gibi irili ufaklı onlarca kurgan tespit edilmiştir. Kaçak kazı tahribatlarından dolayı kesin sayıları tespit edilemeyen ve Başyurt Kurganları II adını verdiğimiz ve Demirci Kalesi'nin yaklaşık 800 m kuzeybatısında yer alan bu kurganlar (Fig. 17), Mamolar Kurganı, Kavurmader Kurganları ve Elmadağ Kurganı ile benzer formda yapılmıştır. Saha üzerinde yaptığımız araştırmalarda, ölü yatak kısmı iyi korunmuş bir kurganın yatak kısmı yaklaşık 2 m uzunluğunda, 90 cm genişliğinde, kesilmiş blok taşların dikdörtgen biçiminde örülmesi ile oluşturulmuştur. Etrafa atılmış diğer büyük blok taşlar muhtemelen bu dikdörtgen gömü odasının üzerini kapatmak için kullanılmış olmalıdır.

Fig. 16. Başyurt Kurganları I

Fig. 17-Başyurt Kurganları II

Demirci Kalesi'nin yaklaşık 200 m güneybatısında, deniz seviyesinden 1961 m yükseklikte, özellikle EBC seramiklerinin yoğun olarak bulunduğu yamaca yakın konumda, Başyurt Yaylası'nda tespit edilen ve muhtemel kurgan olarak düşündüğümüz yığmalarla benzer özelliklerde yaklaşık 3-5 m çapında 10'dan fazla kurgan tespit edilmiştir (Fig. 18). Yine çobanlardan elde edilen bilgilere göre tahrip edilmiş olan bir yığmadan insan kemikleri çıkmıştır. Demirci Kalesi'nin güneybatısında yer alan bu yığmalar, Demirci Kalesi yerleşimini kullanan göçerlere ait (EBC veya GBC II-EDÇ) kurganlar olmalıdır.

Akçadağ-Nurhak Dağları üzerinde tespit edilen kurganlar, Kuzeydoğu Anadolu kurgan araştırmalarında tespit edilen kurganlarla benzer formda, taş sanduka ya da kesme taşlarla örülmüş dikdörtgen mezar odalarının üzerinin irili ufaklı taşlarla kapatılması ile oluşturulmuştur⁹².

Fig. 18. Demirci Kurganları

⁹² Özfirat 2009.

Değerlendirme ve Sonuç

Yerleşimlerde saptanan ve GBÇ II-EDÇ'ye tarihlenen seramik bulgulardan da anlaşılacağı üzere, GBÇ II'nin sonlarına doğru yerleşimlerin yüksek dağlık ve tepelik alanlarda, geçiş güzergâhlarını kontrol edebilecek noktalarda, savunma yerleşimleri olarak kurulduğu gözlemlenmiştir. Nitekim Tohma Havzası'nda ve Akçadağ Ovası'nda yapılan araştırmalarda, Konçur Höyük hariç, Hitit İmparatorluk Çağı'nda iskân edilen yerleşimlerin Demir Çağı'na ait materyal sunmaması, bölgede özellikle GBÇ II-EDÇ'ye geçiş aşamasında, yerleşimlerin çoğunlukla yüksek bölgelere kaydığına işaret etmektedir⁹³. Doğu Akdeniz Bölgesi ile ilgili paleoiklim analizleri, GBÇ II'nin sonlarına doğru, ani iklim değişikliklerine ilişkin sonuçlar sunmuştur⁹⁴. Ayrıca, GBÇ II'nin sonlarına doğru Anadolu'da tahıl üretimi ile ilgili kıtlık durumuna işaret eden krali yazışmaların varlığı bilinmektedir⁹⁵. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde kurak iklim koşulları ve deprem gibi istikrarsız tektonik hareketler, saray merkezli politik organizasyonların çöküşünü hızlandırmıştır⁹⁶. Tarım ekonomisi temelli yerleşik tarım topluluklarının gücünün kırılması ve daha alçak ova yerleşimlerinin savunma anlamındaki yetersiz konumları, bölgede çoğunlukla göçerliğe dayalı, küçükbaş hayvancılık temelli bir yaşam biçiminin öne çıkmasında etkili olmalıdır⁹⁷. GBÇ II'nin sonlarına doğru, üretim anlamında merkezleri besleyen köy yerleşimlerinin terkedilmesi, büyük kent merkezlerinin çöküşünü de hızlandırmıştır⁹⁸. MÖ XII. yüzyılın ilk yarısında, hepsinde olmamakla birlikte, Orta Anadolu, Yukarı Fırat Havzası ve Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki birçok kentte bu değişimin ve yıkımın izleri belgelenmiştir⁹⁹. Ayrıca, GBÇ II'nin sonlarında merkezî sistemlerin çöküşü, özellikle bronz üretimi için gerekli kalay ticaretinin de çöküşüne neden olmalıdır. Bu durum, maliyeti yüksek olsa da demir madeni açısından zengin yerel kaynakların tüketiminde bir artışa neden olmuştur. Nitekim Akçadağ-Nurhak Dağları üzerinde GBÇ II sonu-EDÇ'ye ait yerleşimlerin yüzeyinde saptanan demir madeni cürüfları yerel kaynakların yoğun tüketimine işaret etmektedir. Ayrıca, maden cürüfları saptanan yüksek dağlık alanlardaki kale yerleşimleri, bu dönemde küçükbaş hayvancılığa dayalı bir ekonomik model içerisinde, madencilğin önemli bir yer tuttuğunu ve otlak alanların kontrolünün yanında maden kaynaklarının kontrolünün de bu merkezler üzerinden sağlandığını düşündürmektedir. MÖ XII. yüzyılın başlarında, Hitit İmparatorluğu'nun çöküşü ile birlikte, özellikle Yukarı Fırat Havzası ve Güneydoğu Anadolu'da Hitit kültürel etkisinin devam ettiğini Hitit kap repertuarlarının ODC'ye kadar devam etmesinden biliyoruz. Fakat Akçadağ bölgesinde, yerel unsurlar yanında, özellikle bezeme gelenekleri, yapım teknikleri ve form özellikleri bakımından Kuzeydoğu Anadolu etkisini gösteren kaplar da yüksek dağlık alanlardaki savunma yerleşimlerinde yoğun olarak saptanmıştır. Ayrıca, Akçadağ-Nurhak Dağları üzerinde tespit edilen çok sayıda kurgan, EDC'den itibaren bölgenin yoğun olarak Kuzeydoğu Anadolu EDC kültürleri ile etkileşim içerisinde olduğuna işaret etmektedir. Sultansuyu Havzası, Tohma Havzası'na göre daha geniş ve zengin tarım arazilerine sahip olup bu bölgede tespit edilen DÇ yerleşimleri, havza içerisinde, geçiş güzergâhlarını kontrol edebilecek stratejik noktalarda yer almaktadır. DÇ buluntuları sunan havza yerleşimlerinin çoğu stratejik konumu itibarıyla daha avantajlı, peyzaja hâkim tepe-

⁹³ Dönmez 2022.

⁹⁴ Finné *et al.* 2011, 3168.

⁹⁵ Bryce 2003, 219-220; Liverani 2014, 382.

⁹⁶ Drake 2012.

⁹⁷ Dönmez 2020, 14.

⁹⁸ Liverani 2014, 381-382.

⁹⁹ Bartl 2001, 383-384; Dönmez 2020, 14.

ler üzerinde yer almaktadır. Akçadağ'ın ve Malatya'nın en büyük höyük yerleşimi özelliğine sahip yaklaşık 230 x 200 m ebatlarındaki Ören Höyük, DÇ'de, muhtemelen önemli bir kent olmalıdır. Akçadağ-Nurhak Dağlarında yapılan araştırmalarda ise neredeyse tamamı savunma merkezi özelliğine sahip DÇ yerleşimlerinin çoğu sarp kayalık alanların üzerinde, taş duvarların sarp kayalarla birleştirilmesiyle oluşturulmuş yerleşimlerdir. Akçadağ'da, höyük ve kale yerleşimlerinin çoğunda, özellikle Kuzeydoğu Anadolu etkisini taşıyan seramik materyalin yoğunluğu, bölgenin kuzey-güney yönünden en önemli geçiş güzergâhı olduğuna işaret etmektedir. Yüksek bölgelerdeki kale yerleşimlerinde ele geçen ve GBÇ II-EDÇ özelliği taşıyan seramikler, bölgede Orta Anadolu etkisinin devam ettiğini göstermektedir. Akçadağ-Nurhak Dağlarında bulunan seramik örneklerin büyük bir kısmı elde yapılmış, saman ve mineral katkılı yüksek yayla kültürlerine ait parçalardan oluşmaktadır. EDÇ seramiklerinden de anlaşılacağı gibi bölge, Kuzeydoğu Anadolu ve Yukarı Dicle Havzası'ndaki yüksek yayla kültürlerinin önemli bir kültürel etkileşim sahasını oluşturmaktaydı. Sultansuyu Havzası içerisinde Assur etkili seramik materyallerin saptanması, bölgenin geçiş güzergâhı ve demir madeni kaynakları açısından Assur için önemine işaret etmektedir. Nitekim, Köşeler mevki, Ferig Kalesi, Gocuklu yerleşimi, Ören Höyük gibi DÇ yerleşimlerinin yüzeyinde saptanan maden cürüfları, GBÇ II'nin sonlarından itibaren Nurhak Dağları'nın kurşun, bakır ve demir madeni kaynaklarının yoğun kullanıldığını göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Arslan H. 2002, *Akçadağ İlçesinin (Malatya) Coğrafyası*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi. Elazığ.
- Bartl K. 1994, "Die Frühe Eisenzeit in Ostanatolien und ihre Verbindungen zu den Benachbarten Regionen". *Baghdader Mitteilungen* 25, 473-518.
- Bartl K. 2001 "Eastern Anatolia in the Early Iron Age". Eds. R. Eichmann & H. Parzinger, *Migration und Kulturtransfer: der Wandel vorder – und zentralasiatischer Kulturen im Umbruch vom 2. zum 1. Vorchristlichen Jahrtausend. Akten des Internationalen Kolloquiums. 23. Bis 26. November 1999*. Berlin, 383-410.
- Belli O. & Konyar E. 2003, *Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erken Demir Çağı Kale ve Nekropoller/Early Iron Age Fortresses and Necropolises in East Anatolia*. İstanbul.
- Blaylock S. R., D. H. French & G. D. Summers 1990, "The Adiyaman Survey: An Interim Report". *Anatolian Studies* 40, 81-135.
- Bryce T. 2003, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East. The Royal Correspondence of the Late Bronze Age*. London & New York.
- D'Agostino A. 2009, "The Assyrian-Aramaean Interaction in the Upper Khabur: The Archaeological Evidence from Tell Barri Iron Age Layers". *Syria* 86, 17-41.
- DC: Demir Çağı.
- Di Nocera G.M. 2008, "Settlements, population and landscape on the Upper Euphrates between V and II millennium BC. Results of the Archaeological Survey Project 2003-2005 in the Malatya Plain". Eds. J. M. Córdoba, M. Molist, M. C. Pérez, I. Rubio & S. Martínez, *Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East. 3-8 April*. Madrid, 633-645.
- Drake B. L. 2012, "The influence of climatic change on the Late Bronze Age Collapse and the Greek Dark Ages". *Journal of Archaeological Science* 39, 1862-1870.
- Dönmez S. 2019, "2017 Malatya Yüzey Araştırması: Erken ve Orta Demir Çağı Araştırmalarına Yeni Katkılar". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 38/65, 43-82.
- Dönmez S. 2020, "Malatya Demir Çağı Araştırmaları 2018". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39/67, 9-52.
- Dönmez S. 2022, "Akçadağ Araştırmaları: Akçadağ Ovası, Tohma Havzası ve Sultansuyu Havzası Geç Bronz Çağı Yerleşimleri". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 41/71, 1-39.
- EBÇ: Erken Bronz Çağı.
- EDÇ: Erken Demir Çağı.
- Edens C. 1995, "Transcaucasia at the End of the Early Bronze Age". *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 299/300, 53-64.
- Erdem A. Ü. 2012, "Regional Variations in Iron Age Grooved Ware in Eastern Anatolia". Eds. A. Çilingiroğlu & A. Sagona, *Anatolian Iron Ages 7. The Proceedings of the Seventh Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Edirne, 19–24 April 2010*. Leuven, 113-130.
- Finné M., K. Holmgren, H. S. Sundqvist, E. Weiberg & M. Lindblom 2011, "Climate in the eastern Mediterranean, and adjacent regions, during the past 6000 years – A review". *Journal of Archaeological Science* 38, 3153-3173.
- Fischer F. 1963, *Die Hethitische Keramik von Boğazköy* (WVDOG 75). Berlin.
- Frangipane M., F. Balossi-Restelli, F. Di Filippo, F. Manuelli & L. Mori 2019-2020, "Arslantepe: New Data on the Formation of the Neo-Hittite Kingdom of Melid". Eds. S. de Martino, M. Marazzi & C. Mora, *News from the Lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research* 3-4. Napoli, 71-112.
- GBÇ: Geç Bronz Çağı.
- Gimbutas M. 1979, "The Three Waves of the Kurgan People into Old Europe, 4500–2500 BC.". *Archives Suisses d'anthropologie générale* 43, 113–137.
- Güneri A. S. 2002, "Cultural Connections between Anatolia and Caucasus-Central Asia during the Late

- Bronze – Early Iron Age”. *Anatolia Antiqua* X, 11-77.
- Henrickson R. C. 1994, “Continuity and Discontinuity in the Ceramic Tradition of Gordion during the Iron Age”. Eds. A. Çilingiroğlu & D. H. French, *Anatolian Iron Ages 3* (BIAA Monograph 16). *The Proceedings of the third Anatolian Iron Ages Colloquium held at Van, 6-12 August 1990*. Ankara, 95-129.
- Işıkli, M. & Erdem A. Ü. 2009, “A group of Early Iron Age Pottery from the Erzurum Region”. *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan* 41, 249-268.
- Konyar E. 2004, *Doğu Anadolu Erken Demir Çağı Kültürü: Arkeolojik Kazı ve Yüzey Araştırmaları Bulgularının Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Köroğlu K. 2002, “Demir Çağı’nda Yukarı Dicle Havzası”. *Anadolu Araştırmaları* 16, 449-475.
- Köroğlu K. 2003, “The Transition from Bronze Age to Iron Ages in Eastern Anatolia”. Eds. B. Fischer, H. Genz, E. Jean & K. Köroğlu, *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions. Istanbul, November 8-9, 2002*. İstanbul, 231-244.
- Laneri N., B. Jalilov, Y. S. Erdal, S. Valentini, M. Poulmarc’h, G. Guarducci, L. Crescioli, R. Berthon, V. D’amico, C. Pappalardo, S. G. Russo & L. Huseynova 2020, “Reconstructing Funerary Sequences of Kurgans in the Southern Caucasus. The First Two Seasons of the Azerbaijani-Italian Ganja Region Kurgan Archaeological Region Project (GaRKAP) in Western Azerbaijan”. *Anatolica* XLVI, 103-145.
- Liverani M. 2014, *The Ancient Near East. History, society and economy*. Çev. S. Tabatabai, London & New York.
- Manuelli F. 2012, “A View from the East. Arslantepe and the Central Anatolian World during the Late Bronze and Iron Ages: Interactions and Local Development”. *ORIGINI* XXXIV, 361-374.
- Manuelli F. 2013a, *Arslantepe. Late Bronze Age. Hittite Influence and Local Traditions in an Eastern Anatolian Community* (Arslantepe IX). Rome.
- Manuelli F. 2013b, “Pottery as an Indicator of Changing Interregional Relations in the Upper Euphrates Valley. The Case of the Late Bronze-Iron Age Assemblages from Arslantepe/Malatya”. Ed. K. A. Yener, *Across the Border: The Late Bronze-Iron Age Relations Between Syria and Anatolia*. Leuven, 373-392.
- Marro, C. & Özfirat A. 2003, “Pre-classical survey in eastern Turkey. First preliminary report. The Ağrı Dağ (Mount Ararat) Region”. *Anatolia Antiqua* XI, 385-422.
- Mielke D. P. 2006, *Die Keramik vom Westhang. Kuşaklı-Sarissa 2*. Rahden/Westf.
- Müller Ü. 1999, “Die eisenzeitliche Keramik des Lidar Höyük”. Eds. A. Hausleiter & A. Reiche, *Iron Age Pottery in Northern Mesopotamia, Northern Syria and South-Eastern Anatolia*. Münster, 403-434.
- ODÇ: Orta Demir Çağı.
- Ökse T. 1988, *Mitteleisenzeitliche Keramik Zentral-Ostanatoliens mit dem Schwerpunkt Karakaya Stauseegebiet am Euphrat*. Berlin.
- Ökse A. T., E. Atay, M. Eroğlu & Y. Tan 2009, “İlisu Barajı İnşaat Sahasına Rastlayan Dicle Vadisi’nin Tunç ve Demir Çağları’ndaki Yerleşim Sistemleri ve Kültür Tarihi”. *TÜBA-AR* 12, 25-48.
- Özdoğan M, 1977, *Lower Euphrates Basin 1977 Survey*. İstanbul.
- Özfirat A. 2002, “Doğu Anadolu Yüksek Yaylası’ndan M.Ö. 2. Binyıl Kurganları”. *Belleten* LXVI/246, 343-356.
- Özfirat A. 2009, “Bozkurt Kurgan Mezarlığı Kazıları”. *Belleten* LXXIII/268, 635-674.
- Özfirat A. 2019, “Kurgans in the Highlands of Eastern Anatolia: From the Kura-Araxes Period to the Urartian Kingdom”. Eds. N. Laneri, G. Palumbi & S. Müller Celka, *Constructing Kurgans: Burial Mounds and Funerary Customs in the Caucasus and Eastern Anatolia during the Bronze and Iron Age*. Florence, March 29-30, 2018. Rome, 91-104.
- Parker B. J., A. Creekmore & C. Easton 2001, “Yukarı Dicle Arkeolojik Araştırma Projesi (UTARP) Boztepe Yüzey Araştırması ve Kazıları, Talavaş Tepe Yöntemli Yüzey Araştırması, 1999 Ön Rapor/The Upper Tigris Archaeological Research Project (UTARP) Excavations and Survey at Boztepe and In-

- tensive Survey at Talavaş Tepe, 1999: A Preliminary Report". Eds. N. Tuna, J. Öztürk & J. Velibeyoğlu, *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları/Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 1999*. Ankara, 565-591.
- Parker B. J., A. Creekmore, L. Swartz-Dodd, C. Meegan, E. Moseman, R. Paine, M. Abraham & P. Cobb 2003, "The Upper Tigris Archaeological Research Project (UTARP): A Preliminary Report from the 2001 Field Season". *Anatolica* XXIX, 103-174.
- Pecorella P. E. 1975, *Malatya III. Rapporto Preliminare delle campagne 1963-1968. II Livello Eteo Imperiale e quelli Neoetei* (Orientis Antiqui Collectio – XII). Roma.
- Sagona A. 2003, "The Bronze Age-Iron Age Transition in Northeast Anatolia: A View from Sos Höyük". *Anatolian Studies* 49, 153-157.
- Schachner A. 2003, "From the Bronze to the Iron Age: Identifying Changes in the Upper Tigris Region. The Case of Giricano". Eds. B. Fischer, H. Genz, E. Jean & K. Köroğlu, *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions. Istanbul, November 8-9, 2002*. İstanbul, 151-163.
- Schmidt C. 1999, "Die Keramik der Areale A-F in Kar-Tukulti Ninurta". Eds. A. Hausleiter and A. Reiche, *Iron Age Pottery in Northern Mesopotamia, Northern Syria und South-Eastern Anatolia*. Münster, 61-90.
- Solak, S. & Ünlügenç U. C. 2012, "Levent (Akçadağ-Malatya Batısı) ve Civarının Tektono-Stratigrafisi". *Çukurova Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi* 27/4, 122-130.
- Summers G. D. 1993, *Tille Höyük 4: The Late Bronze Age and The Iron Age Transition*. Ankara.
- Şenyurt S. Y. 2005, *Büyükardıç: Doğu Anadolu'da Bir Erken Demir Çağı Tepe Yerleşmesi/An Early Iron Age Hilltop Settlement in Eastern Anatolia* (Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yayınları 2/ Bakü-Tbilisi-Ceyhan Crude Oil Pipeline Project Publications of Archaeological Salvage Excavations 2). Ankara.
- Tekin H. 2006, "Yatay Oluk Bezekli Bir Seramik Grubunun Ele Geçtiği Yeni Bir Merkez: Hakemi Use". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 23/1, 151-172.
- Umurtak G. 1988, *Hitit İmparatorluk Çağında İšuva Ülkesi Çanak Çömleği Üzerine Bir Araştırma. Korucutepe, İmikuşağı, Pınarteppe, Çınaz II, Yazıkonak ve Tilenzit Höyükleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Winn M. M. 1980, "The Early Iron Age". Ed. M. N. van Loon, *Korucutepe: Final Report on the Excavations of the Universities of Chicago, California (Los Angeles) and Amsterdam in the Keban Reservoir, Eastern Anatolia 1968-1970*. New York & Oxford, 155-175.